Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

Recepce Vatikánu za druhé světové války v politickém tisku třetí Československé republiky

Bakalářská práce

Autor: Ondřej Mařík

Studijní program: B0221A00009 Náboženská výchova

Studijní obor: Náboženská výchova

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D.

Hradec Králové 2024

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: **Ondřej Mařík**

Studium: P21K0123

Studijní program: B0221A100009 Náboženská výchova

Studijní obor: Náboženská výchova

Název bakalářské práce: **Recepce Vatikánu za druhé světové války v politickém tisku třetí Československé republiky.**

Název bakalářské práce AJ: The reception of the Vatican during the second world war in the political press of the third Czechoslovak republic.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Plánovaná práce má za cíl popsat obraz Vatikánu a jeho válečné dějiny ve společnosti třetí Československé republiky na základě hlavních politických deníků tohoto období. V prvních kapitolách bude vymezen kontext let 1945–1948 s přihlédnutím na charakteristiku tehdejšího tisku a dále bude představena pramenná základna. Následně bude nastíněna historie Vatikánu za druhé světové války, jak o ní hovoří současná odborná literatura, spolu se stručnou biografií papeže Pia XII. a popsána recepce těchto událostí ve zkoumaném tisku. Vlastním těžištěm práce bude právě tato pramenná analýza, jejíž základní metodou bude komparace různě orientovaných periodik.

Stěžejními prameny této práce budou ústřední deníky českých politických stran třetí republiky. Pro ČSL je to Lidová demokracie, pro KSČ Rudé právo a pro ČSNS Slovo národa. Ústřední deník ČSSD Právo lidu nebyl doposud pro léta 1945–1948 zdigitalizován, a proto nebude v této práci výrazněji využit. Jako vedlejší pramen mohou být využita další periodika ze zkoumaného období jako časopisy Obzory, Katolík, Svobodný směr, Svobodné noviny a další výrazná periodika, kterými bude lze zásadní momenty tématu rozšířit.

Zde se bude jednat především o literaturu týkající se třetí Československé republiky, tehdejší publicistiky, postavení místní církve a historie Vatikánu za druhé světové války. Namátkou vybírám několik titulů:

· BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. Katolická církev v Československu 1945-1989. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

· BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. Dějiny českých médií: od počátku do současnosti. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3.

· BESIER, Gerhard. Svatý stolec a Hitlerovo Německo. Brno: Větrné mlýny, 2008. ISBN 978-80-86907-60-4.

· BLET, Pierre. Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001.

· FRIEDLÄNDER, Saul. Pius XII. a třetí říše. Praha: Svoboda, 1967.

· HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 343–359. ISBN 978-80-7422-309-9.

· KAPLAN, Karel. Československo v poválečné Evropě. Praha: Karolinum, 2004.

· KAPLAN, Karel. Nekrvavá revoluce. Praha: Mladá fronta, 1993.

· KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. Dějiny českých médií 20. století. Praha: Portál, 2010.

· RENNER, Jan. Československá strana lidová 1945–1948. Brno: Prius, 1999

· ŠEBEK, Jaroslav. České země a Vatikán po roce 1918 (1918–2013). In: ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. Papežství a české země v tisíciletých dějinách. Praha: Academia, 2017.

· ŠMÍD, Marek a Tomáš PETRÁČEK. Vatikán a druhá světová válka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021.

· ŠMÍD, Marek. Vatikán a italský fašismus 1922–1945. Praha: Triton, 2018.

· ŠMÍD, Marek. Vatikán a německý nacismus 1923–1945. Praha: Triton, 2019.

· VAŠKO, Václav. Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I. Praha: Zvon, 1990.

Zadávající pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Oponent: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 8.12.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci *Recepce Vatikánu za druhé světové války v politickém tisku třetí Československé republiky* vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 6.8. 2024

Anotace

MAŘÍK, Ondřej. *Recepce Vatikánu za druhé světové války v politickém tisku třetí Československé republiky*. Hradec Králové, 2024. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra kulturních a náboženských studií.

Tato bakalářská práce popisuje poválečnou recepci vatikánských dějin za druhé světové války, jak probíhala v politickém tisku hlavních politických stran třetí Československé republiky, tedy v letech 1945–1948. Jedná se převážně o deníky *Rudé právo*, *Svobodné slovo*, *Právo lidu* a *Lidovou demokracii*. Práce obsahuje stručnou biografii papeže Pia XII., jenž je ústřední postavou válečných vatikánských dějin, dále analýzu jednotlivých periodik a komparaci jejich výkladu válečných vatikánských dějin. Reflektuje tak československou podobu boje o odkaz papeže Pia XII. v jeho rané fázi a konfrontaci Československé strany lidové a Komunistické strany Československa.

Klíčová slova: druhý život vatikánských dějin; Pius XII.; druhá světová válka; holokaust; Československá strana lidová; Komunistická strana Československa; třetí Československá republika

Annotation

MAŘÍK, Ondřej. *Recepce Vatikánu za druhé světové války v politickém tisku třetí Československé republiky*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis describes the post-war reception of Vatican history during the Second World War as it took place in the political press of the main political parties of the third Czechoslovak republic, i.e. in the years 1945-1948. The newspapers concerned are mainly *Rudé právo*, *Svobodné slovo*, *Právo lidu* and *Lidová demokracie*. The thesis includes a brief biography of Pope Pius XII, who is the central figure of the Vatican war history, as well as an analysis of the individual periodicals and a comparison of their interpretation of the Vatican war history. It thus reflects on the Czechoslovak form of the struggle over the legacy of Pope Pius XII in its early phase and the confrontation between the czechoslovak people's party and the communist party of Czechoslovakia.

Keywords: the second life of vatican history; Pius XII; world war II; holocaust; czechoslovak people's party; communist party of Czechoslovakia; third Czechoslovak republic

Obsah

1. ÚVOD....6

1.1. PRAMENNÁ ZÁKLADNA....8

1.2. PŘEHLED DOSAVADNÍHO BÁDÁNÍ....10

2. VÁLEČNÝ VATIKÁN....16

Eugenio Pacelli....16

Pius XII....18

3. TŘETÍ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA A VATIKÁN....21

3.1. PŘEDVÁLEČNÝ VÝVOJ....21

3.2. VÝVOJ VÁLEČNÝ A POVÁLEČNÝ....22

4. ANALÝZA POVÁLEČNÉ RECEPCE VATIKÁNU V ČSR....25

4.1. TISK ČSL....25

4.2. RUDÉ PRÁVO....29

4.3. TISK NÁRODNÍCH SOCIALISTŮ A SOCIÁLNÍCH DEMOKRATŮ....33

5. KOMPARACE....36

5.1. VZTAHY MEZI DENÍKY....36

5.2. DENÍKY A CÍRKEV....38

5.3. DENÍKY A VATIKÁN....40

Ochrana poražených....40

Španělsko, Jugoslávie a Slovensko....42

6. ZÁVĚR....45

7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY....47

Prameny....47

Sekundární literatura....47

Internetové zdroje....50

1. Úvod

„Papež Pacelli byl ještě v předvečer své smrti 9. října 1958 předmětem jednoznačné obdivné úcty a vděčnosti. O několik let později se stal hrdinou ponuré pověsti.“[1] Tato rozporuplnost odkazu Pia XII. trvá dodnes a stále se objevuje ve veřejném prostoru na nejrůznějších úrovních.[2] Historie Vatikánu za druhé světové války již byla nesčetněkrát zpracována i v odborné literatuře, a proto, ač nebylo dosaženo jednoznačné shody dodnes, nepovažuji za účelné se na platformě bakalářské práce věnovat jeho „prvnímu životu“. Výše naznačená nesourodost názorů na Pia XII. však naznačuje, že klíčem k rozřešení celého problému může být právě jeho recepce, styl, jakým se odvíjel „druhý život“ válečného Vatikánu.

Otázka postoje hlavy katolické církve k válečným konfliktům je ve dvacátých letech 21. století, kdy byla tato práce psána, značně aktuální a opět kontroverzní. Papež František se nepřipojil k jednoznačným odsouzením Ruska v návaznosti na invazi na Ukrajinu v roce 2022, a dokonce po čase vzbudil pohoršení výzvou k vyvěšení bílé vlajky.[3] Satirická koláž Tomáše Břinka naznačující spojení papeže s Vladimirem Putinem nápadně připomíná tezi o Piu XII. jako Hitlerovu papeži[4] a některé ukrajinské reakce na Františkův výrok se vracely do historie: „Pokud jde o bílou vlajku, známe tuto strategii Vatikánu z první poloviny dvacátého století. Vyzývám (Vatikán), aby se vyvaroval opakování chyb z minulosti a podpořil Ukrajinu a její lid v jejich spravedlivém boji o život.“[5]

Hannah Arendtová již v šedesátých letech upozornila na to, že papeže nemůžeme poměřovat týmiž měřítky jako světské vládce. Vatikán sice nemá politickou moc, ale má duchovní suverenitu a značný celosvětový vliv.[6] Arendtová se snažila upozornit na to, že výčitky proti papeži nemusí být liché, přestože se týkají pouze věcí, které neudělal, protože má zkrátka

[1] BLET, Pierre. *Vatikán a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 11.
[2] VALA, Adam: Vatikán přiznává spoluvinu na holokaustu. Také odhalil tajné plány na spásu desetitisíců Židů. In: *Prima zoom*. 16.3. 2023. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: Vatikán přiznává spoluvinu na holokaustu. Také odhalil tajné plány na spásu desetitisíců Židů - Prima Zoom (iprima.cz).
[3] Měli by mít odvahu vyvěsit bílou vlajku, řekl papež o Ukrajině. In: *Seznam zprávy*. 9.3. 2024. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: Měli by mít odvahu vyvěsit bílou vlajku, řekl papež o Ukrajině - Seznam Zprávy (seznamzpravy.cz).
[4] TMBK: Ukrajina by měla vyvěsit bílou vlajku, řekl papež. Teď má průšvih. In: *Seznam zprávy*. 11.3. 2024. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: TMBK: Ukrajina by měla vyvěsit bílou vlajku, řekl papež. Teď má průšvih - Seznam Zprávy (seznamzpravy.cz).
[5] MICHÁLEK, Matyáš, ŠUMNÝ, Jiří. Kyjev se prudce ohradil proti slovům papeže o bílé vlajce, připomněl historii. In: *Seznam zprávy*. 10.3. 2024. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: Kyjev se prudce ohradil proti slovům papeže o bílé vlajce, připomněl historii - Seznam Zprávy (seznamzpravy.cz).
[6] BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 6.

větší zodpovědnost. Tento názor do jisté míry vysvětluje, proč je recepce vatikánských dějin tak komplikovaná.

Tato práce se ptá, jak byla válečná historie Vatikánu přijímána, jak byla připomínána a reflektována. Odpověď ve velmi hrubých obrysech nabídne už přehled dosavadního bádání, protože všechny odborné (i neodborné) knihy na toto téma spadají do jeho recepce, ale kdyby u toho zůstalo, práce by nepřinesla nic nového a nepoužila by žádného pramene. Proto je třeba její cíl zúžit tak, aby mohla přinést potřebné novum v moderních církevních dějinách.

Přes pochvalná vyjádření světových představitelů Židů i západních demokracií na adresu papeže Pia XII. se už od konce druhé světové války začaly z SSSR ozývat kritické hlasy.[7] Po únoru 1948 nás nijak nepřekvapí, že bude československý tisk značně kritický vůči Vatikánu při všech příležitostech už kvůli dlouhodobému odporu Vatikánu ke komunismu, ale bylo tomu tak už v předchozích třech poválečných letech? Někteří autoři vidí v letech 1945–1948 pouze přípravnou fázi totalitního režimu, jiní připouštějí, že se jednalo o obnovení prvorepublikové demokracie v omezených poválečných podmínkách.[8] Přestože Michal Pehr konstatuje, že se mezery v bádání o třetí Československé republice čile zaplňují, čehož je důkazem i jeho kniha, sám přiznává, že toto období charakterizuje značný nezájem ze strany historiků.[9]

Právě konfliktní podoba tehdejšího politického systému činila recepci válečných dějin velice důležitou. Pro katolickou církev na prvním místě stála recepce válečného Vatikánu. Výzkumné otázky této práce tedy zní: jak vybrané prameny prezentovaly Vatikán a jak hodnotily a popisovaly jeho válečné působení? Co v něm zdůrazňovaly, případně s jakou motivací? V základních rysech mohou být předpokládané výsledky přesné, od tisku křesťanské strany ČSL lze očekávat vůči Vatikánu vstřícnost, naopak od KSČ ostrou kritiku. Analýza této práce si však klade za cíl popsat zákonitosti a pravidelnosti celé recepce na konkrétních příkladech, jež mohou vysvětlit i teze přítomné dodnes jako je podíl Vatikánu na holokaustu, podpora nacistických satelitních států apod.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol (bez úvodu, závěru a seznamu pramenů a literatury). První dvě pojednávají o dvou historických obdobích, jichž se tato analýza nemůže netknout, totiž druhé světové války a třetí Československé republiky. První z nich je

[7] ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923–1945*. Praha: Triton, 2019, s. 16.
[8] BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 233.
[9] PEHR, Michal. *Katolická církev v Československu 1945–1948. Katolíci mezi nacismem a komunismem: Lenin či Kristus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2023, s. 16n.

zpracována formou biografie papeže Pia XII., protože právě jeho osoba je prubířským kamenem celé recepce válečného Vatikánu. Následující dvě kapitoly jsou gros práce, první analyzuje jednotlivé prameny, druhá tyto analýzy komparuje.

Na úvod je třeba ještě dodat, že tato práce pomyslně navazuje na mou bakalářskou práci z roku 2023 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, která se zabývala druhým životem církevního odboje za druhé světové války.[10] Obsahuje též podkapitolu o Vatikánu, při jejímž psaní jsem si uvědomil, že se jedná o téma na samostatnou práci, které navíc nabývá zcela odlišných odstínů v katolických a nekatolických periodicích. Novum této práce tedy spočívá především v komparaci různě zaměřených periodik, zatímco v předchozí práci jsem se věnoval tomu, jak válečný Vatikán popisovaly katolické listy, což jsem do jisté míry využil i v této práci.

1.1. Pramenná základna

Jak vyplývá již z jejího názvu, prameny této práce jsou periodika vydávaná politickými stranami třetí Československé republiky, tedy v období od května 1945 do února 1948. Konkrétně se jedná o strany české části republiky a o jejich ústřední deníky – za ČSL *Lidová demokracie*, za KSČ *Rudé právo*, za ČSNS *Svobodné slovo* a za ČSSD *Právo lidu*. Protože jsem předpokládal, že se téma Vatikánu bude nejintenzivněji objevovat v tisku ČSL, tak jsem k *Lidové demokracii* přidal i další listy, jež jsem zkoumal ve své bakalářské práci na Pedagogické fakultě, která obsahuje též širší uvedení do dobových podmínek tisku.[11] Naopak tisku Československé sociální demokracie jsem věnoval pouze okrajovou pozornost a *Právo lidu* jsem využil pouze jako doplňující pramen.

Při zpracovávání pramenů jsem vyhledával vše, co se týkalo Vatikánu, případně katolické církve jako takové. Část těchto tiskovin je dostupná online z databáze Kramerius při Národní knihovně v Praze, což jsem využil především pro pohodlné vyhledávání klíčových slov, nedostupné noviny jsem prošel fyzicky ve sbírkách knihovny. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně dlouhé období, nepokládám předkládané analýzy za vyčerpávající, ovšem to ani nebylo cílem. Jistě by při dalším výzkumu bylo možné nalézt další zajímavé prvky druhého

[10] MAŘÍK, Ondřej. *Druhý život církevního protinacistického odboje v katolicky orientovaném tisku třetí Československé republiky*. Praha: 2023. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu.

[11] Jedná se o periodika *Obzory*, *Katolík*, *Osvobozený Našinec*, *Národní obroda* a *Hlas*, deníky byly zpracovány pouze do konce roku 1945. Pro charakteristiku listů viz tamtéž, s. 19–27.

života válečného Vatikánu v poválečném Československu, ale pokládám za málo pravděpodobné, aby mi unikla dominantní témata.

Metodologie historické práce s masovými médii se zaměřuje především na otázku jejich věrohodnosti, v rámci čehož je potřebná důkladná charakteristika daného periodika, jeho cílů a osobností jeho přispěvatelů,[12] ale tato práce se nepokouší hodnotit historicitu článků věnovaných válečnému Vatikánu, ale spíše postihnout charakteristické zákonitosti jeho recepce ve vybraných pramenech. Z toho důvodu jsem se kritikou pramenů nemusel příliš zabývat, byť jen zevrubný pohled stačí ke konstatování, že tyto noviny jsou značně nespolehlivé a mnohdy vydávaly i protichůdné zprávy a opravovaly se. Například když *Svobodné slovo* informovalo o novém pražském arcibiskupovi, 28. února 1946 přineslo zprávu, že se jím má stát strahovský opat Bohuslav Jarolímek,[13] hned následujícího dne se však deník opravil.[14]

O tiskové kultuře za třetí republiky poměrně obsáhle vypovídají souhrnné práce o českých médiích,[15] ale vzhledem k její specifické podobě dané poválečnými změnami vznikají i konkrétní monografie.[16] Z Košického vládního programu vydaného v dubnu 1945 vycházely zásadní změny pro podobu československých médií. Předně vzniklo nové ministerstvo informací, jehož ministrem se stal komunista Václav Kopecký a které mělo na starosti schvalování jednotlivých periodik a přerozdělování papíru.

Prvorepubliková předběžná cenzura byla zrušena, ale v praxi byla uplatňována cenzura následná prostřednictvím stížností podávaných ministerstvu informací na jednotlivé listy.[17] Nejvíce stížností přicházelo na listy z církevní provenience a Československé strany lidové a pochopitelně v nich hrálo roli hlavně ohrožování spojeneckého svazku se Sovětským svazem, na kterém byla třetí republika založena.[18] I kvůli tomu to byli převážně komunisté, kdo tuto

[12] HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 343–359.
[13] „Pražský arcibiskup jmenován." *Svobodné slovo*. 1946, roč. 2, č. 50, s. 1.
[14] „O pražského arcibiskupa." *Svobodné slovo*. 1946, roč. 2, č. 51, s. 3.
[15] BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019; KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010.
[16] Včetně studentských prací jako např.: ROTTOVÁ, Tereza. Svobodné slovo 1945-1948: ústřední orgán Československé strany národně socialistické. Praha, 2010. 145 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií.
[17] BYSTROV, Vladimír. *Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunizace a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945–1948*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006, s. 11, 30.
[18] Spojenectví s SSSR se stalo prioritou obnoveného státu, což se projevovalo jak symbolicky, tak prakticky. O Sovětském svazu se mluvilo jako o spojenci číslo jedna, velvyslanec Zorin se stal doyenem diplomatického sboru, a jak upozorňuje Karel Kaplan, vláda neváhala na základě nelibosti SSSR otočit svou zahraniční politiku o sto osmdesát stupňů, typicky v případě tzv. Marshallova plánu. Viz: KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*.

podobu cenzury uplatňovali, navíc díky postům ministrů informací a školství měli monopol na provádění vládního programu směrem k veřejnosti, kterou manipulovali proti listům nabízejícím alternativu.[19]

V rámci tzv. národní očisty bylo mnoho časopisů zrušeno a některé změnily svůj název.[20] Karel František Zieris se v přehledu pod názvem *Nové základy českého periodického tisku* z roku 1947 vyjádřil v tom smyslu, že „i dnes po listopadové restrikci počtu časopisů se mnohému zdá, že novin vychází stále ještě příliš mnoho.“[21] Ale následně upozornil na to, že počet deníků klesl o polovinu i proti stavu za protektorátu. O to větší vliv měly samozřejmě ty deníky, které nadále vycházely, a největší náklad z nich mělo *Rudé právo* (denně průměrně půl milionu výtisků).[22]

Pro média poválečného Československa byl typický velký zájem o články s válečnou tematikou. V roce 1945 se až do září sledovaly poslední boje s Japonskem a následně mírové konference. Válečná léta byla pro třetí republiku určující v mnoha směrech, odboj různých složek společnosti sloužil po válce jako politický argument a tento boj o zásluhy probíhal především v tisku.[23] V podobném duchu probíhalo i přepírání válečných zásluh či naopak prohřešků Vatikánu.

V této práci z uvedených pramenů hojně cituji, činím tak doslova a do písmene včetně pravopisných jevů, jež jsou v rozporu s dnešní normou. Citovaný text upravuji pouze v případě, že chyba brání porozumění (např. překlep ve slově zaměřuje – zaměňuje). Autory jednotlivých článků není v mnoha případech možné dohledat, nachází-li se u článku autorská zkratka uvádím ji v poznámce pod čarou. Autorskou zkratku „ak“ z časopisu *Katolík* přepisuji na Adolf Kajpr.

1.2. Přehled dosavadního bádání

Metoda bádání o druhém životě historických událostí je v současnosti ve svých začátcích, ale dle historika Petra Koury je budoucností historiografie.[24] K samotné recepci válečného

Praha: Mladá fronta, 1993, s. 72.

[19] BYSTROV, 2006, s. 10n.

[20] Je příznačné, že změny názvu se netýkaly tisku KSČ, jejíž ústřední deník *Rudé právo* byl za protektorátu ilegální. Oproti tomu národně socialistické *České slovo* se změnilo na *Svobodné slovo* a lidovecké *Lidové listy* na *Lidovou demokracii*.

[21] ZIERIS, Karel František. *Nové základy českého periodického tisku*. Praha: Orbis, 1947, s. 24.

[22] Tamtéž.

[23] MAŘÍK, 2023, s. 17–18.

[24] KOURA, Petr. *Druhý život protektorátu Čechy a Morava: Lidice, pomníky, hrdinové: příspěvek k české vzpomínkové kultuře*. Praha: Pulchra, 2019, s. 12.

Vatikánu tedy zatím neexistuje specifická sekundární literatura, ale pochopitelně existuje rozsáhlé bádání o jeho prvním životě. Sekundární literaturu k této práci tedy lze rozdělit na díla věnovaná vybranému období, ve kterém recepci zkoumám, tedy třetí Československé republice, a válečnému Vatikánu.

Historiografie věnovaná třetí republice je tak silně zatížena vědomím toho, co následovalo, že dává letům 1945–1948 prostor téměř výhradně jen v pracích o komunistické diktatuře, v poslední době však můžeme pozorovat zvýšený zájem o toto téma, jen v roce 2023 vyšly dvě monografie.[25] Přesto nejrelevantnějšími zdroji pro politické dějiny tohoto období jsou knihy Karla Kaplana *Nekrvavá revoluce*, *Československo v poválečné Evropě* nebo *Pravda o Československu 1945–1948* vydané v devadesátých letech 20. století, případně na počátku třetího tisíciletí.

Vyšlo však už více prací věnovaných církevním dějinám tohoto období. Zřejmě nejvýznamnějším autorem z této provenience je Václav Vaško, který už v roce 1990 vydal dvoudílnou knihu s názvem *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Později podobnou tematiku zpracoval v trilogii *Dům na skále* vydané v letech 2004–2008. Poměrně obsáhle se období let 1945–1948 věnuje publikace *Katolická církev v Československu 1945–1989* od Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše, ale pochopitelně obsáhlejší je nová kniha Michala Pehra s názvem *Katolická církev v Československu 1945–1948. Katolíci mezi nacismem a komunismem: Lenin či Kristus*. Posledně zmiňovaný autor se také významně zabýval dějinami Československé strany lidové, jež ve sledovaném období zasahovala i do církevních dějin, ve sborníku *Český politický katolicismus 1848–2005* z roku 2008. Na tomto poli nelze opomenout také díla Pavla Marka a Miloše Trapla.

Válečná historie Vatikánu je stále předmětem veřejného zájmu a tato atraktivita způsobuje, že dodnes zůstává častým tématem nejrůznějších historických i pseudohistorických prací. Značnou roli zde hraje i skutečnost, že poznání v této oblasti se odkrývá postupně kvůli postupnému zpřístupňování vatikánských archivů, které se pro pontifikát Pia XII. plně otevřely historikům až roku 2020 z rozhodnutí papeže Františka.[26] Dosavadní bádání o Piu XII. za druhé světové války tak zažilo množství proměn a je vlastně také prvkem druhého života válečného Vatikánu. Historické práce na toto téma se tak samy staly objektem historického výzkumu a v novějších příspěvcích je již zvykem věnovat prostor nejen jejich

[25] Jedna z oblasti obecně politických dějin a dějin každodennosti – PADEVĚT, Jiří. *Kronika třetí republiky*. Praha: Academia, 2023; druhá z církevních dějin – PEHR, 2023.

[26] Vatikán otevřel archivy z doby papež Pia XII., historici chtějí bádat o éře nacismu. In: *Aktuálně.cz*. Praha: Economia, 2.3. 2020 11:41 [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: Vatikán otevřel archivy z doby papeže Pia XII., historici chtějí bádat o éře nacismu - Aktuálně.cz (aktualne.cz).

přehledu, ale i vývoji tohoto bádání. Tato bakalářská práce nemůže být, vzhledem ke svému zaměření na druhý život, výjimkou.

František Xaver Halas ve svém rozsáhlém díle *Fenomén Vatikán* zmiňuje bibliografii Marc-André Charguénarda k tématu Vatikánu za druhé světové války z roku 2002, která čítá přes dvě stě titulů.[27] Literatura vydaná v češtině je pochopitelně skromnější, ale i tak se jedná o tituly různé kvality i orientace, od děl Pia XII. zavrhujících přes jeho apologie až po kanonizační legendy.[28]

Za strany sovětské propagandy byla role Pia XII. za druhé světové války problematizována již bezprostředně po válce, ale až do své smrti v roce 1958 byl tento papež vnímán všeobecně pozitivně právě pro své válečné zásluhy deklarované židovskými organizacemi a italskými katolíky.[29] Výtky na jeho adresu získávají na intenzitě až od roku 1963, kdy vyšla divadelní hra *Náměstek* od Němce Rolfa Hochhutha. Některé osobnosti (jako Hannah Arendtová) ve své době jeho odvahu porušit zavedený historický obraz nedávno zesnulého papeže ocenili,[30] ale dnes víme, že „sepsal své dílo na objednávku sovětské tajné služby KGB, která měla zájem na kompromitaci antikomunistického papeže.“[31] Pius XII. je v této hře vylíčen jako cynik pravící např. toto: „Jistě, ten teror proti Židům, to je ohavnost, jenom nás nesmí roztrpčovat natolik, abychom zapomněli, jaký úkol mají v nejbližší budoucnosti Němci, ochránci Říma.“[32] Ale není bez zajímavosti, že kladnou postavou hry je jiný katolický kněz pojmenovaný Riccardo Fontana, jenž v závěru dramatu zahyne v Osvětimi. Předmětem kritiky je zde výhradně Svatý stolec – papež a římská kurie.

Záhy, roku 1964, však vychází kniha americko-židovského historika Saula Friedländera *Pius XII. a třetí říše* s mnohem konkrétnější a historickými dokumenty podloženou kritikou. Papežovo mlčení k holokaustu prezentuje jako fakt a ptá se pouze po jeho příčinách.[33] Friedländer vychází převážně z dokumentů německého ministerstva zahraničí a přiznává, že jednostrannost pramenů brání úplné objektivitě,[34] přesto na základě projevu polního biskupa wehrmachtu (msgre Rarkowski) dochází k závěru, že papež na začátku války neprotestoval proti Hitlerovi ze strachu před odtržením německých katolíků, jejichž hierarchie měla stát ve

[27] HALAS, František Xaver. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 426.
[28] Biografie Pia XII. vycházely již za jeho života. Jednu z nich do češtiny překládal Jan Zahradníček: WALTER, Otto. *Pius XII.: život a osobnost*. Praha: Akord, 1947.
[29] ŠMÍD, 2019, s. 15n.
[30] BESIER, 2008, s. 5.
[31] ŠMÍD, 2019, s. 16.
[32] HOCHHUTH, Rolf. *Náměstek*. Praha: Orbis, 1966, s. 212.
[33] FRIEDLÄNDER, Saul. *Pius XII. a třetí říše*. Praha: Svoboda, 1967, s. 7.
[34] Tamtéž, s. 9.

své většině na straně nacionálního socialismu.[35] Je komické, že se tím Friedländer, jeden z prvních velkých kritiků Pia XII., dostává na druhou stranu barikády než jeho pokračovatelé, kteří naopak kritizují uzavření říšského konkordátu roku 1933 s tím, že umlčel tolik protihitlerovskou katolickou církev, jež by jinak mohla holokaustu zabránit.[36]

Na rozvířené pochybnosti Vatikán zareagoval vlastním výzkumem ve svých archivech a již roku 1965 vydal pod vedením jezuity Pierra Bleta první svazek *Akt a dokumentů Svatého stolce ve vztahu k druhé světové válce*, kterých do roku 1981 vyšlo celkem dvanáct. Část vatikánských archivů tak byla zveřejněna v této edici, kterou ještě doplnilo celkové shrnutí složené z úvodů k jednotlivým dílům.[37] Přesto nepřístupnost archivů dávala v období po vydání této edice vzniknout monografiím zaměřeným na vztahy Vatikánu s nacistickým Německem pouze do roku 1939 jako například kniha Gerharda Besiera *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Autor v roce 2004 ještě značně kritizuje vatikánskou neotevřenost, ale již v úvodu konstatuje, že „dosud publikované prameny a vědecké práce vylučují ovšem již nyní, že by Pacelli byl ‚Hitlerovým papežem'."[38]

S výjimkou, již představuje divadelní hra Rolfa Hochhutha, zde zatím byly zmiňovány veskrze renomované historické práce, ale v recepci Pia XII. proslula i díla méně odborná. Právě spojení slov „Hitlerův papež" z předchozího odstavce je aluzí na velmi slavný titul Johna Cornwella vydaný roku 1999, který sice obsahuje poznámkový aparát, ale byl podroben ostré odborné kritice. Cornwell v předmluvě prohlašuje, že získal speciální přístup k dosud nezveřejněným vatikánským dokumentům, což bylo zpochybněno,[39] ale ve chvíli, kdy užije formulaci: „jak ukazují vatikánské dokumenty," odkazuje se (se značným zpožděním) na knihu Martina Gilberta *Final journey*.[40] Za největší problém publikace však považuji její nepřehlédnutelnou tendenčnost přítomnou již v názvu knihy a přímo manipulativní předmluvu, ve které se autor staví do role papežova obhájce, jehož však poctivé bádání dovedlo ke změně názoru a morálnímu šoku, přestože jeho původním záměrem bylo daný pontifikát rehabilitovat.[41] Tyto úvodní teze jsou pak v samotné knize dokonale vyvráceny, když je osoba Pia XII. systematicky očerňována na základě osobnostního profilu,[42] ale žádné

[35] Tamtéž, s. 41.
[36] CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/Art, 2008, s. 183.
[37] BLET, 2001.
[38] BESIER, 2008, s. 8.
[39] RYCHLAK, Ronald J. *Cornwell's errors: reviewing Hitler's pope*. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Hitler, Pope Pius XII, Jews, Catholics, Truth (olemiss.edu).
[40] CORNWELL, 2008, s. 265n.
[41] Tamtéž, s. 7–8.
[42] Vzhledem k pověsti askety, kterou Pius XII. měl, Cornwell často zdůrazňuje příklady jeho marnotratnosti, ať už na cestě do Německa, kdy byl s Pacellim vypraven speciální vagon s potravinami (s. 65), nebo na cestě do Jižní Ameriky, kdy jeho loď novináři nazvali plovoucí katedrálou (s. 159).

strhující pramenné odhalení se nekoná a nashromážděná kritika je buď vzata ze starších prací, nebo založena na kontrafaktuální historii, totiž: kdyby Eugenio Pacelli neuzavřel s Německem konkordát, katolíci by Hitlerovi mohli „zkřížit plány.“[43] Jakkoli se více autorů shoduje na tom, že uzavření konkordátu v konečném důsledku pomohlo více Adolfu Hitlerovi než katolické církvi,[44] na základě toho nazývat Pia XII. „Hitlerovým papežem“ je nemístné.

Přes všechny výtky nebyla Cornwellova kniha zcela zavržena, o čemž svědčí i skutečnost, že je v pracích na toto téma čile citována. A bylo by klamné domnívat se, že tendenčnosti a neodbornosti se dopouští pouze strana papeže kritizující. V roce 2012 vyšla kniha spisovatele literatury faktu Gordona Thomase s až bulvárním názvem *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*, která se ani nesnaží budit dojem odborné publikace.[45] Přesto je některými považována za přelomové dílo a definitivní očištění Pia XII., protože přináší nové vzpomínky pamětníků a upřesňuje zavedená klišé, jako např. že papež nečinně přihlížel deportaci Židů z Říma nebo že bránil kněžím v pomoci Židům.[46] Gordon Thomas mnohdy pracuje se stejnými dokumenty a výroky jako Cornwell,[47] ale dochází k opačným vývodům. Zatímco Cornwell Pia XII. na základě jeho zdrženlivosti v odsuzování nacistických zločinů nazývá „Hitlerovým papežem“, Thomas toto vyjádření považuje za urážku obětí holokaustu.[48] A tak „ve vřavě vyvolané mediálními kampaněmi takto často zaniká jádro věci.“[49]

Podobně neodborně laděnými publikacemi na stejné téma z obou pomyslných táborů mohou být *Cirkev špiónov: pápežova tajná vojna proti Hitlerovi*[50] z roku 2015 nebo *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*[51] z roku 2004. Přestože tedy *Hitlerův papež* nebyl zdaleka poslední knihou jednoznačně zabarvenou proti Piovi XII. v období po jeho vydání převažují spíše papežovy

[43] CORNWELL, 2008, s. 305.
[44] ŠMÍD, 2019, s. 115.
[45] Publikace neobsahuje poznámkový aparát, pouze seznam vybrané literatury, první kapitola nese název „Hlavní postavy“ a evokuje výpis rolí na začátku literárního dramatu, navíc již v předmluvě se nachází faktografické chyby, Eugenio Pacelli je považován za německého nuncia ještě v roce 1938, kdy byl již dávno státním sekretářem Svatého stolce. Viz: THOMAS, Gordon. *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*. Praha: Knižní klub, 2013, s. 19.
[46] RMA: Velšský evangelík zřejmě definitivně očistil „Hitlerova papeže“. In: *Český rozhlas*, 2013. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Velšský evangelík zřejmě definitivně očistil „Hitlerova papeže“ | Témata (rozhlas.cz).
[47] V českém překladu jsou patrné drobné odchylky, ale jedná se o tytéž citace, srovnej např.: CORNWELL, 2008, s. 282; THOMAS, 2013, s. 214.
[48] THOMAS, 2013, s. 279.
[49] HALAS, 2013, s. 426.
[50] Dosud nevyšlo v češtině, cituji zde slovenský překlad: RIEBLING, Mark. *Cirkev špiónov: pápežova tajná vojna proti Hitlerovi*. Bratislava: Don Bosco, 2019.
[51] GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008.

apologie[52] a tento trend se prohlubuje i po zpřístupnění vatikánských archivů v roce 2020,[53] jímž by se celý tento proces mohl zastavit, ale jak ukazují i nedávné reakce na kontroverzní kroky papeže Františka v souvislosti s válkou na Ukrajině, pochybnosti ohledně počínání Pia XII. za druhé světové války přetrvávají stále.

Přestože všechny zmiňované tituly v různé míře na následujících stranách zohledňuji, v této práci vycházím především z již zmiňovaného díla Františka Xavera Halase *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství; diplomacie Svatého stolce; české země a Vatikán* a z knih Marka Šmída. Jedná se o knihy *Vatikán a italský fašismus*, *Vatikán a německý nacismus*, *Vatikán a Československo ve 20. století* a s Tomášem Petráčkem vydaný *Vatikán a druhá světová válka*, které obohacuji o sborník *Papežství a české země v tisíciletých dějinách* vedený Tomášem Černušákem, kde stať věnovanou moderním dějinám napsal Jaroslav Šebek.

[52] I reakce v běžném českém tisku jsou vůči Cornwellovi spíše skeptické. Viz: JANDOUREK, Jan: Byl Pius XII. opravdu Hitlerův papež? In: *Idnes.cz*, 2008. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Byl Pius XII. opravdu Hitlerův papež? - iDNES.cz.

[53] Jedním z nejnovějších příspěvků k tématu je kniha vatikánského archiváře z roku 2020: ICKX, Johan. *Odtajněné archivy Vatikánu: papež Pius XII. a Židé*. Praha: Universum, 2022. Jako o přelomovém díle o ní referovala i česká média: ŠULC, Dušan: Papež Pius XII. za války Židům pomáhal, vyplývá ze studia odtajněných dokumentů. In: *ČT 24*, 2022. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Papež Pius XII. za války Židům pomáhal, vyplývá ze studia odtajněných dokumentů — ČT24 — Česká televize (ceskatelevize.cz).

2. Válečný Vatikán

Pro zkoumání recepce válečné historie Vatikánu za třetí republiky, totiž určitého výseku jeho druhého života, je třeba krátce pojednat i o jeho „prvním životě“ a ten se rozhodně neomezuje na léta 1939–1945. Zvláště v československém prostředí byl kladen značný důraz už na události roku 1938, ale jde-li o stýkání a potýkání Vatikánu s totalitními režimy, jež rozpoutaly druhou světovou válku, jejich kořeny sahají až do 20. let 20. století. Pro pochopení jednoho papeže je zpravidla potřeba pochopit i jeho předchůdce, což vede k nekonečné řadě, kterou je třeba někde ukončit. John Cornwell ve své „hloubkové“ analýze osobnosti Pia XII. jde až do poloviny 19. století k pontifikátu Pia IX., což já v úmyslu nemám, ale hodlám položit důraz na ty události, jež se v poválečné recepci často objevovali. Vzhledem k tomu, že se druhý život válečného Vatikánu vytvářel mnohdy na osobní rovině a téměř vždy skrze osoby Pia XI., nebo Pia XII., pojímám tuto kapitolu stylem krátkého životopisu druhého zmíněného papeže, do jehož pontifikátu spadá námi řešený světový konflikt.

Eugenio Pacelli

Papež Pius XII. se narodil 2. března 1876 v Římě s občanským jménem Eugenio Pacelli. Studoval na papežské Gregoriánské univerzitě a roku 1899 byl vysvěcen na kněze. Záhy poté, roku 1901, vstoupil do služeb Svatého stolce pod vedením budoucího státního sekretáře Vatikánu Pietra Gasparriho. Ještě před první světovou válkou udělal bleskovou kariéru, jejímž vrcholem bylo jmenování sekretářem kongregace pro mimořádné církevní záležitosti v roce 1914. Téhož roku byl Pacelli pověřen sjednáním konkordátu se Srbskem, které značně zkomplikoval sarajevský atentát, a po zvolení Benedikta XV. papežem se jeho státním sekretářem stal Eugeniův podporovatel Pietro Gasparri.

Role Vatikánu v první světové válce může v mnohém působit analogicky ke světové válce druhé. Především v důsledné snaze Svatého stolce zachovat neutralitu a v nepochopení obou válečných stran – ve Francii byl Benedikt XV. nazýván německým papežem a v Německu zase francouzským.[54] Eugenio Pacelli se roku 1917 stal bavorským nunciem a zástupcem papežovy mírové iniciativy, ale mnohem větší ohlas než marná snaha o zprostředkování míru měla v té době charitativní činnost církve.[55]

Zatímco se během pontifikátu Pia XI. (zvolen roku 1922) závratně měnila situace v Itálii, pobýval Pacelli v Německu zmítaném nepokoji po Versailleském míru. V sekundární literatuře je v souvislosti s tímto obdobím často zmiňována Pacelliho traumatická zkušenost

[54] BESIER, 2008, s. 22n.
[55] Tamtéž, s. 28n.

s levicovým radikalismem z roku 1919, kdy revolucionáři vtrhli na mnichovskou nunciaturu, protože tuto událost mnozí považují za určující pro Piův nesmiřitelný postoj ke komunismu.[56] Přesto Pacelli zůstal nunciem v Německu až do roku 1930, kdy se stal státním sekretářem Pia XI.

Pontifikát Achille Rattiho (Pius XI.) sice nepřesáhl do druhé světové války, ale v poválečné recepci Vatikánu hrálo několik událostí do něj spadajících zcela zásadní roli. V červenci roku 1933 Vatikán uzavřel s Německem, jehož kancléřem už byl v této době Adolf Hitler, tzv. Říšský konkordát. Tato mezinárodní smlouva zaručovala katolické církvi v Německu určitá práva, ale zároveň vylučovala kněží z politiky a dala vzrůst prestiži nacistického státu.[57] Hodnocení tohoto konkordátu je dodnes nejednoznačné, faktem zůstává, že byl uzavřen již v době, kdy byli v Německu zatýkáni političtí rivalové nacistů včetně kněží[58] a šikanováni Židé.[59] Nicméně k velkým rozepřím mezi katolickou církví a nacismem docházelo již dříve. V návaznosti na pivní puč roku 1923 informoval nuncius Pacelli Svatý stolec o Hitlerově hnutí jako jednoznačně protikatolickém[60] a roku 1931 „hnědé hnutí" odmítli němečtí biskupové.[61] Vatikán zřejmě očekával, že konkordát přispěje ke zklidnění napětí a neustanou-li útoky proti církvi, bude se tak dít v rozporu s mezinárodní smlouvou, což posílí jeho vyjednávací pozici.

Nedodržování konkordátu ze strany nacistů nakonec vedlo k vydání papežské encykliky *Mit brennender Sorge* v roce 1937, která vyvolala v Německu vlnu pronásledování katolické církve. Podobným (a stejně neúspěšným) způsobem jednal Svatý stolec s fašistickou Itálií. Jejich vztahy upravovaly Lateránské smlouvy z roku 1929, ale kvůli stupňujícímu se násilí proti Katolické akci vydal papež roku 1931 protifašistickou encykliku *Non abbiamo bisogno*. Uzavírání těchto smluv a následné odsouzení protistrany se po válce stalo jedním ze základních motivů recepce válečného Vatikánu.

Z předválečných událostí po válce hojně řešených v tisku je třeba ještě jmenovat vztah Vatikánu ke Španělsku na konci třicátých let 20. století. Tento stát prodělal v meziválečném období závratné změny, ve kterých do značné míry figurovala i katolická církev. Do roku 1930 zde trvala diktatura generála Primo di Rivery, kterou nepřímo podporovala církev,[62] a

[56] ŠMÍD, 2019, s. 45n.
[57] „Vatikán se vlastně stal nejvýznamnějším státem, který režim třetí říše v mezinárodním měřítku uznal." Viz tamtéž, s. 114.
[58] Tamtéž, s. 116.
[59] CORNWELL, 2008, s. 135.
[60] BESIER, 2008, s. 56.
[61] Tamtéž, s. 122.
[62] Besier považuje za jeden z pilířů tohoto režimu klerikální sdružení Opus dei. Viz tamtéž, 2008, s. 212.

následně se zde střídaly levicové a pravicové vlády. Na levicí prosazovanou odluku církve od státu, v jejímž rámci byl zakázán jezuitský řád a znemožněn podíl církve na vzdělávání, roku 1933 odmítavě reagoval papež Pius XI. encyklikou *Dilectissima nobis*.[63] Po dvouleté vládě konzervativní pravice byli roku 1936 socialisté zvoleni znovu, ale ještě téhož roku vypuklo vojenské povstání vedené generálem Frankem.

Za přispění fašistické Itálie a nacistického Německa Franco ve španělské občanské válce zvítězil. Nový stát budoval na základech ve fašistické straně Falanga, církvi a armádě. Španělský episkopát se postavil jednoznačně na jeho stranu a občanskou válku považoval za křížovou výpravu proti komunismu,[64] ale Vatikán se k tomuto režimu, který zřizoval koncentrační tábory, ve kterých držel statisíce lidí, stavěl poněkud zdrženlivěji. Přesto lze říci, že toto vyústění španělského politického vývoje Vatikán uvítal ve srovnání s církvi nepřátelskou socialistickou vládou.

Pius XII.

10. února 1939 zemřel Pius XI. a 2. března byl novým papežem zvolen jeho státní sekretář Eugenio Pacelli, od této chvíle známý jako Pius XII. V sedmém měsíci jeho pontifikátu vypukla válka, jejíž šestiletí se později stalo základem Piova odkazu. Přitom obecně platí, že na rozdíl od svého předchůdce, který na sklonku života nešetřil ostrými výpady proti nacionálnímu socialismu, udržoval Pius XII. po celou dobu války neutrální postoj a omezoval se pouze na odsouzení války jako takové a na pobídky k míru.

V encyklice *Temnota nad zemí* z roku 1939 papež jasně odsoudil válku, jmenovitě se zastal napadeného Polska, ale agresory zmínil pouze implicitně skrze varování před rasistickými a totalitními režimy.[65] Podobné ladění měly i Piovy soustrastné telegramy adresované panovníkům zemí Beneluxu po jejich napadení v roce 1940. Německo proti nim jako projevům vměšování Vatikánu do vnitřních záležitostí protestovalo, ale obdobně zareagovaly i vlády Velké Británie a Francie, jenže ze zcela jiného důvodu – nedostatečného odsouzení Německa jakožto agresora.

Toto balancování mezi snahou udržet zdání neutrality a nemlčet k očividnému porušování práva se vine vatikánskou politikou za druhé světové války jako červená nit. Papež stál mnohdy mezi obtížnými dilematy. Nejčastěji připomínaná je událost z roku 1942, kdy se nacisté po protestu nizozemských biskupů uchýlili k transportům katolických Židů. Pius XII.

[63] BESIER, 2008, s. 215.
[64] Tamtéž, s. 219.
[65] ŠMÍD, Marek, Tomáš PETRÁČEK. *Vatikán a druhá světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021, s. 34.

údajně napsal protestní dopis Adolfu Hitlerovi, ale nakonec jej neodeslal, aby násilí ještě nezesílilo.[66] Opatrnosti některých svých kroků papež později litoval[67] a rozporuplnost své tehdejší pozice charakterizoval slovy: „Tam, kde by chtěl papež hlasitě a silně volat, je bohužel na místě vyčkávání a mlčení; tam, kde by chtěl jednat a pomáhat, je to trpělivost a naděje (co jsou na místě).“[68]

Zatímco jeho předchůdce vydával v roce 1938 instrukce ohledně rasismu a prohlásil: „Nesmíme tolerovat antisemitismus. V duchovním smyslu jsme všichni semité.“,[69] zůstával podle svých pozdějších kritiků Pius XII. i v tomto ohledu na příliš nejednoznačné pozici. Navíc platí, že většího zastání ze strany Vatikánu se dočkali Židé katolického vyznání,[70] jak přiznává i papežův zastánce František Xaver Halas, který však dodává, že právě z toho důvodu, že katoličtí Židé měli větší naději na přežití, kněží vydávali mnohým falešné křestní listy.[71] Jako příklad odsouzení holokaustu se nejčastěji cituje pasáž z papežova vánočního projevu z roku 1942: „Aniž se čímkoli sebeméně provinily a výhradně pouze z prostého faktu své národnosti anebo rasy, byly statisíce osob odsouzeny k smrti anebo k postupnému vyhlazení.“[72]

Do největších obtíží se Svatý stolec dostal při formulování svého postoje při napadení Sovětského svazu v roce 1941. Katolickou církví mnohokrát vyjádřené odsouzení komunistické ideologie vedlo k tomu, že Vatikán po zahájení operace Barbarossa mlčel.[73] Již během války Pius XII. vyjadřoval značné obavy z poválečné hegemonie vítězného komunismu v Evropě, podsekretář Svatého stolce Domenico Tardini dokonce doufal ve vítězství Německa na východní frontě, aby byl zničen komunismus, přičemž počítal s tím, že vyčerpaný nacismus padne záhy.[74] Když diplomaté USA a Velké Británie po papeži žádali jasné odsouzení německých zločinů, Vatikán to odmítal s poukazem na zločiny SSSR, jež by musel odsoudit také, což už by však nevyhovovalo jeho západním spojencům.[75] Na druhou stranu jasně odmítl požehnat německé armádě, která celou invazi interpretovala jako křížové tažení proti bezbožeckému komunismu, a neváhal encykliku *Divini redemptoris* vyložit pro

[66] BLET, 2001, s. 123.
[67] ŠMÍD, PETRÁČEK, 2021, s. 40.
[68] BLET, 2001, s. 311.
[69] BESIER, 2008, s. 248.
[70] FRIEDLÄNDER, 1967, s. 54.
[71] HALAS, 2013, s. 430.
[72] Tamtéž, s. 427.
[73] ŠMÍD, PETRÁČEK, 2021, s. 113.
[74] ŠMÍD, 2019, s. 259n.
[75] FRIEDLÄNDER, 1967, s. 191.

americké katolíky tak, aby nepovažovali pomoc napadenému Sovětskému svazu za podporu komunismu, kterou dokument přísně zakazoval.[76]

Toto ani válkou nepřerušené nepřátelství Vatikánu vůči komunismu zřejmě napomohlo k jejich poválečnému střetu. Ihned po druhé světové válce se začaly systematicky ozývat hlasy obviňující papeže z mlčení a obecně diskreditující jeho válečné působení.[77] Až do své smrti v roce 1958 Pius XII. zastával ostrý protikomunistický postoj a ve studené válce na neutralitu nesázel.

3. Třetí Československá republika a Vatikán

[76] HALAS, 2013, s. 421.
[77] ŠMÍD, 2019, s. 16.

Necelé tříletí mezi koncem druhé světové války v květnu 1945 a „vítězným únorem“ v roce 1948 se v politických dějinách Československa tradičně nazývá třetí republika.[78] Především jde o „zvláštní mezičas mezi nacismem a komunismem, o kterém toho stále mnoho nevíme.“[79]

Třetí republiku skutečně současná historiografie charakterizuje především tím, že se jedná o útvar zcela zásadně ovlivněný válečnou zkušeností a že jde v podstatě o přípravnou fázi totalitního režimu.[80] Dominantní témata s ní spojená tyto důrazy jen podtrhují, buď se jedná o vyrovnání s minulostí (národní očista, odsun německého obyvatelstva, přehodnocení první republiky), nebo o události pomalu vedoucí ke komunistickému převratu (zřízení Národní fronty, volby roku 1946, „spiknutí na Slovensku“). V rámci této práce není třeba se těmto aspektům třetí republiky obšírně věnovat, ale jejich styčným bodem je poválečné přiklonění k Sovětskému svazu, jehož průvodním jevem je také změna styků s Vatikánem, kterou se pokusím v této kapitole popsat.

3.1. Předválečný vývoj

Vztahy Československé republiky a Vatikánu byly značně komplikované již od svého vzniku v roce 1918 a prošly mnoha proměnami. Zatlačování politického katolicismu vzbuzovalo ve Vatikánu nelibost[81] a události jako založení Církve československé v roce 1920 nebo oslavy Mistra Jana Husa vedly až k narušení vzájemných vztahů, byť nikdy k oficiálnímu přerušení. Vrcholem těchto třenic byla roku 1925 tzv. Marmaggiho aféra, kdy apoštolský nuncius opustil na protest Prahu a následně československý vyslanec opustil Řím.[82] Překvapivě však tento vývoj vedl k upevnění katolických pozic v Československu[83] a k oboustranně vítanému právnímu vymezení vzájemných vztahů v podobě smlouvy nazývané jako *Modus vivendi*.[84] Snahu o narovnání vystihuje i další osud nuncia Marmaggiho, jehož návrat si československá strana nepřála, ale když na tento požadavek Vatikán přistoupil a vyslal do Prahy nového nuncia, byl vyznamenán řádem Bílého lva za mimořádné zásluhy.[85]

---

[78] To ukazuje článek na webu Wikipedia: Třetí Československá republika. In: *Wikipedia*. [online] [cit. 2024–07–24]. Dostupné z: Třetí Československá republika – Wikipedie (wikipedia.org); i dokumentární seriál České televize: *Třetí republika* [film]. Režie ČECH, Přemysl. Česko, 2018. Dostupné z: Třetí republika - iVysílání | Česká televize (ceskatelevize.cz).

[79] PEHR, 2023, s. 449.

[80] Stanislav Balík a Jiří Hanuš nabízí dva pohledy na třetí republiku: obnova meziválečné demokracie s novými prvky, nebo pretotalitní režim. Viz: BALÍK, HANUŠ, 2013, s. 233.

[81] ŠMÍD, Marek. *Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha: Triton, 2022, s. 64.

[82] Tamtéž, s. 140.

[83] Tamtéž, s. 141.

[84] ŠEBEK, Jaroslav. České země a Vatikán po roce 1918 (1918–2013). In: ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Praha: Academia, 2017, s. 365.

[85] ŠMÍD, 2022, s. 148.

I přes další dílčí neshody můžeme říci, že ve třicátých letech se vzájemné vztahy Vatikánu a Československa významně zlepšily. Ohniskem konfliktu byl až do své rezignace pražský arcibiskup František Kordač, který z vatikánského pohledu nedostatečně prosazoval papežem Piem XI. iniciovanou Katolickou akci, ale československá vláda jej doporučovala pro kardinálský post. Zlepšení se více projevilo až za jeho nástupce Karla Kašpara, který se kardinálem stal roku 1935, kdy se zároveň stal novým nunciem Saverio Ritter, ale také na dvou největších katolických akcích v meziválečném Československu, a to na svatováclavském miléniu (1929) a I. celostátním sjezdu československých katolíků (1935).[86]

Přízeň Vatikánu vůči Československu se významně projevila v době mnichovské krize roku 1938. Svatý stolec sice nepodnikl žádnou politickou akci ve prospěch ČSR, ale papež ve svém projevu z 29. září dal velmi emotivně najevo své smýšlení a po uzavření mnichovské dohody přijal československého velvyslance Vladimíra Radimského.[87] Postoj Vatikánu z roku 1938 ocenil Edvard Beneš už v průběhu války, když se snažil navázat diplomatické styky mezi Vatikánem a londýnskou exilovou vládou Československa.[88]

3.2. Vývoj válečný a poválečný

Během druhé světové války se Vatikán ve vztahu ke zlikvidovanému Československu jednoznačně vyznamenal. Odmítl jak nacisty navrhované oddělení sudetských území od jejich českých a moravských diecézí,[89] tak jmenování nových biskupů podle německých návrhů.[90] Neobsazení biskupských stolců ocenil i prezident Beneš.[91]

Krátce po březnové okupaci zbytku ČSR došlo k významným změnám ve vztazích s Vatikánem. Již v dubnu 1939 byl ze země německými orgány vyhoštěn nuncius Saverio Ritter, ale naopak byly navázány styky s nově vzniklým Slovenským štátem.[92] Vatikán byl sice jedním z prvních subjektů, které tento stát uznaly, ale v diplomatické sféře jej považoval za zbytek Československa, ne nový samostatný útvar. S tímto postojem slovenská strana nesouhlasila, a tak byly diplomatické styky navázány na provizorní úrovni, do Bratislavy nebyl poslán nuncius, nýbrž jen chargé d'affaires.[93]

[86] ŠEBEK, 2017, s. 366–368.
[87] ŠEBEK, 2017, s. 373.
[88] ŠMÍD, 2022, s. 516.
[89] Tamtéž, s. 234.
[90] Tamtéž, s. 235.
[91] ŠMÍD, PETRÁČEK, 2021, s. 84.
[92] ŠEBEK, 2017, s. 374.
[93] ŠMÍD, 2022, s. 254n.

Přesto to byly právě vztahy Svatého stolce se Slovenskem, co podle Jaroslava Šebka bránilo navázání styků s československou exilovou vládou v Londýně.[94] Beneš s tímto cílem poslal do Vatikánu dvě memoranda, v letech 1941 a 1943, ale ani jednou nedostal uspokojivou odpověď,[95] a když ke konci války přišla nová iniciativa ze strany Svatého stolce, vyžadovala exilová vláda odpovědi na zaslaná memoranda.[96] Ochlazení vzájemných styků se pak významně projevilo za třetí republiky.

Už od roku 1943, kdy československá exilová vláda uzavřela se Sovětským svazem spojeneckou smlouvu, se ČSR orientovala na východ a poválečný stát měl mít zcela nový režim vytvořený s ohledem na tohoto nového spojence.[97] Z předválečných stran byly obnoveny pouze čtyři, z nichž tři se považovaly za socialistické: komunisté, národní socialisté a sociální demokraté. Jedinou nesocialistickou stranou v Čechách zůstala Československá strana lidová a na Slovensku nově vzniklá Demokratická strana. Naprostou odevzdanost poválečného Československa Sovětskému svazu ilustrovalo předání Podkarpatské Rusi, jež bylo v přímém rozporu s dohodou o obnově Československa v hranicích z roku 1937.[98]

Nová zahraniční orientace se pochopitelně projevila i v diplomatickém sboru, jehož doyenem se stal sovětský velvyslanec Valerian Zorin.[99] Tradičním doyenem byl vatikánský nuncius, ale v poválečném Československu se nepodařilo obnovit vztahy se Svatým stolcem na takto vysoké úrovni. Předválečný nuncius Saverio Ritter považoval svou misi za nepřerušenou, protože musel ČSR opustit po zákroku okupantů a po celou dobu války nebyl poslán jinam, přesto československé úřady požadovaly, aby znovu odevzdal své pověřovací listiny.[100] Ze vzešlého sporu vyplynulo to, že Svatý stolec vyslal Saverio Rittera do ČSR v hodnosti internuncia, tedy nižším stupni diplomatického zastoupení. Dle Michala Pehra se tak stalo především z vůle československé vlády, která jednak nesdílela vatikánské přesvědčení o kontinuitě nunciatury za války, jednak chtěla doyenem diplomatického sboru jmenovat sovětského zástupce.[101]

Přes tyto okolnosti nabyl náboženský život za třetí Československé republiky velkých rozměrů a povedlo se zkonsolidovat stav církve otřesené okupací a úmrtím mnoha biskupů. Byli jmenováni biskupové pražský, brněnský, litoměřický a českobudějovický, v roce 1949

[94] ŠEBEK, 2017, s. 377.
[95] ŠMÍD, 2022, s. 241.
[96] Tamtéž, s. 242.
[97] KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce.* Praha: Mladá fronta, 1993, s. 19.
[98] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 23.
[99] ŠMÍD, 2022, s. 265.
[100] PEHR, 2023, s. 311.
[101] Tamtéž, s. 321.

pak ještě olomoucký.[102] Katolická církev měla z doby okupace silný společenský kredit, především díky perzekuci kněžstva, na což uměly upozornit listy ČSL a zásluhy katolíků jako celku byly ve společnosti třetí republiky skutečně přítomné,[103] ale dle Václava Vaška byla pro církev vhodnější konstelace po první světové válce, kdy sice došlo ke zboření mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, ale nedošlo k morálně neospravedlnitelnému odsunu Němců,[104] který se církevní autority zdráhaly odsoudit, byť papež tak v podstatě udělal.[105]

4. Analýza poválečné recepce Vatikánu v ČSR

Vlastní analýza zkoumaného tisku je rozdělena podle jednotlivých titulů vybraných periodik, přičemž listům ČSL a KSČ jsou věnovány samostatné podkapitoly a zbývající dva listy mají

[102] ŠMÍD, 2022, s. 271–278.
[103] MAŘÍK, 2023, s. 66.
[104] VAŠKO, Václav. *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.* Praha: Zvon, 1990, s. 30.
[105] ŠMÍD, 2022, s. 280n.

jednu společnou. Na prvním místě stojí tisk Československé strany lidové obohacený o nepolitický list *Katolík*, který jsem zpracovával již ve své bakalářské práci na Pedagogické fakultě, a následovat bude komunistický deník *Rudé právo*. U těchto dvou subjektů lze předpokládat největší názorovou odlišnost, která bude ještě rozvinuta v závěrečné komparaci.

4.1. Tisk ČSL

Československá strana lidová vznikla roku 1919 a profilovala se jako strana katolická, jako svou politickou platformu ji vnímal i Svatý stolec.[106] Po druhé světové válce se sice pokusila transformovat do obecně křesťanské strany, ale stalo se tak pouze na oficiální rovině. Miloš Trapl to vyjádřil těmito slovy: „lidová strana byla v celém svém vývoji vždy považována za politický proud katolický, a to i přesto, že se již roku 1945 vyhlásila za stranu nekonfesijní.“[107] I z tohoto důvodu lze předpokládat, že za třetí republiky stál tisk této strany za Vatikánem, jakožto vedením katolické církve, a jeho válečný obraz měl tendenci vykreslovat jako pozitivní.

A tak už v roce 1945 na stránkách lidoveckého tisku nacházíme pochvalné zmínky na adresu Svatého stolce podložené jeho válečnou agendou. Titulky těchto článků vypovídají sami za sebe: „Pius XII. pomáhá“,[108] „Svatý Otec o německých zločinech“,[109] „Vatikán se ohražoval proti Tisově politice“.[110] Často se jedná o velmi krátké zprávy uvedené v rámci rubrik jako „Církevní zprávy“, kde titulek je nejobsažnějším sdělením (a také citově nejzabarvenějším). Deníky mnohdy přebíraly zprávy zahraničního tisku, které kondenzovaly do jednoho odstavce a vlastní postoj k předávané zprávě uvedly právě v titulku. Analytičtějšími články oplýval nejvíce týdeník *Obzory*.

V československém kontextu byla často připomínána jedna předválečná událost, a to mnichovská dohoda. Role papeže v ní byla vnímána jednoznačně pozitivně: „Tak reagovala Svatá stolice na připojení Sudet k Německu. Papež byl pobouřen a rozhořčen nad násilím na Československu a nad beztrestností, ba dokonce odměněním nového aktu německé nestoudnosti.“[111] Právě papežův negativní názor na mnichovské řešení měl v Československu

[106] ŠMÍD, 2022, s. 64.
[107] TRAPL, Miloš. „Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové. In: MAREK, Pavel. *„Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové: sborník prací z mezinárodní vědecké konference k 90. výročí založení strany (1919–2009)*. Olomouc: Centrum dějin křesťanské politiky na katedře filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v nakl. Gloria Rosice, 2009, s. 15.
[108] „Církevní zprávy: Pius XII. pomáhá.“ *Národní obroda*. 1945, roč. 1, č. 19, s. 2.
[109] „Svatý Otec o německých zločinech.“ *Osvobozený Našinec*. 1945, roč. 78, č. 150, s. 3.
[110] „Vatikán se ohražoval proti Tisově politice.“ *Osvobozený Našinec*. 1945, roč. 78, č. 157, s. 1.
[111] „Kolem Mnichova v září 1938: Vatikán a Československo.“ *Hlas*. 1945, roč. 1, č. 107, s. 1.

formovat jeho válečný obraz a připomínal ho nejen lidovecký tisk, ale i arcibiskup Beran, který o Vatikánu mluvil jako o těch, „kdo neopustili Československo ani v dobách největších zkoušek.“[112] Nezřídka oceňovaná byla neochota Vatikánu obsadit uprázdněné biskupské stolce v protektorátu: „Svatá Stolice nechtěla učiniti žádné rozhodnutí, které by znamenalo, že uznává v Čechách stav věcí, vytvořených Němci, a nejmenovala po arcibiskupu kardinálu Kašparovi v Praze zástupce.“[113] Významně oceňovaný byl i nuncius Saverio Ritter: „osvědčil své přátelství vůči našemu národu a naší republice, nejen v době předválečné, ale hlavně za války […] Prohlašoval se všude veřejně za čsl. nuncia i v době německé okupace v Italii a udržoval čilé styky s vedoucími našeho zahraničního odboje v Italii.“[114]

Z předválečných událostí se ve Vatikánu nakloněném tisku psalo o encyklice Mit brennender Sorge a o reakci nacistů na ni,[115] zatímco o konkordátu s Německem se mlčelo či psalo pouze o jeho nedodržování ze strany nacistů.[116] Osoba papeže Pia XI. byla zmiňována především kvůli událostem souvisejícím s totalitními režimy a válkou, kterou tento papež již nezažil. Základním rysem jeho poválečného obrazu byla jeho neústupná antipatie vůči nacistickému Německu, v rámci které byl přirovnán k Winstonu Churchillovi.[117] V *Lidové demokracii* vyšel v červenci 1946 dokonce spekulativní článek s podtitulkem: „Nevyjasněné okolnosti poslední noci papežovy“ naznačující, že za smrtí Pia XI. mohl stát fašistický režim.[118]

I o následujícím papeži bylo referováno v tom smyslu, že je jednoznačným odpůrcem nacismu a dokládalo se to především jeho válečnými a aktuálními projevy. Pronikaly do tisku v nejrůznějších patřičně okomentovaných úryvcích, např. s podtitulkem: „Pius XII. nikdy neschvaloval přepadení Sovětského svazu v roce 1941,“[119] který zároveň vypovídá o motivaci podobných zpráv – o papežově postoji k operaci Barbarossa zřejmě panovaly pochybnosti, ačkoli se o tom v daném článku konkrétně nepíše. Zveřejňovaná papežova slova jej vykreslovala v heroických odstínech: „Neponechávaje žádných pochybností, kterou mocnost má na mysli, ve chvíli, kdy vítězství nacistů vyvrcholovala, Pius XII. pokračoval: ‚Občané

[112] „Arcibiskup Beran o svém pobytu v Římě.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 49, s. 1.
[113] „Vatikán o jmenování Msgra Berana arcibiskupem.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 257, s. 2.
[114] C. M. „Nuncius Mons. Saverio Ritter v Praze.“ *Obzory*. 1946, roč. 2, č. 24, s. 372.
[115] K výročí devíti let od vydání encykliky se v *Obzorech* zmínili i o tom, že Joseph Goebbels ve své reakci označil papeže za nepřítele číslo jedna. Viz: F. Š. „Vzpomínka a připomínka“ *Obzory*. 1946, roč. 2, č. 14, s. 211.
[116] „Nacistický režim byl vůči Církvi nepřátelský.“ *Národní obroda*. 1945, roč. 1, č. 23, s. 1.
[117] „Pius XI. a Churchill.“ *Katolík*. 1947, roč. 10, č. 28, s. 3.
[118] „Mussolini a smrt Pia XI.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 150, s. 5. Článek vycházející z informací uveřejněných pařížským týdeníkem poukazuje na to, že papež zemřel v noci před svým plánovaným mírovým projevem a jeho osobní lékař Petacci měl mít jisté styky s Mussolinim.
[119] „Papežův projev k diplomatickému sboru.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 49, s. 1.

musí míti absolutně svobodnou volbu státu, jejž si přejí, aby jim vládl.“[120] O oblibě válečných projevů Pia XII. svědčí i fakt, že je roku 1947 Antonín Mandl souborně vydal.[121]

Další ukázkou papežské odvahy měl být výrok Pia XII. o tom, že se nebojí, bude-li poslán do koncentračního tábora. Měl jej pronést v roce 1940 poté, co Mussolini nechal vytknout Vatikánu intervence ve prospěch míru.[122] Paradoxně pro tento krok byl v jiném československém tisku kritizován s tím, že navrhoval mír nevýhodný pro SSSR, který ještě ve válce s Německem nebyl. Lidovecký tisk na to reagoval uveřejněním dementi vatikánského listu *L'Osservatore Romano*,[123] nebo vlastním vyvracením a ironizováním, jako to udělal Adolf Kajpr: „Co mohl papež tehdy slibovat na účet Sovětského svazu, s kterým Německo ani neválčilo, s kterým tehdy mělo přátelskou smlouvu?“[124]

Není cílem této práce přesně rekonstruovat historickou relevanci podobných článků, ale v tomto případě je záhodno poznamenat, že sekundární literatura sice hovoří o jistých mírových snahách Svatého stolce v roce 1940,[125] ale ty se příliš nepodobají těm, jež jsou tématem zmíněných článků. Nikdy se v nich neřeší ústupky Německu na úkor SSSR, přestože Saul Friedländer naznačuje, že Vatikán měl zájem na tom spojit Velkou Británii s Německem proti SSSR,[126] a literatura se též nezmiňuje o chystaném puči proti Hitlerovi (podmínkou míru mělo být jeho nahrazení Göringem). O to zajímavější je skutečnost, že v obsáhlejším dementi v *Lidové demokracii* Vatikán připouští, že jistý návrh německých vojenských kruhů britské vládě předával.[127] V době silné prosovětské vlny se mohla taková činnost jevit negativně, dnes by tomu mohlo být naopak, každopádně je-li na ní něco pravdivého, jistě by neměla stát stranou zájmu odborníků.

Velmi častou strategií pro vylepšování válečného obrazu Vatikánu bylo upozorňování na nacisty proklamované nepřátelství, ať už slovy nebo činy. Často se přitom používalo přímých citací nacistů, například stenografického záznamu z porady Hitlera s jeho štábem v roce 1944, který měl ukázat, že nacisté plánovali Vatikán obsadit.[128] V souvislosti s novou kritikou

[120] „Projevy Pia XII. proti nacistickému totalismu.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 52, s. 2. Výňatek projevu pochází z roku 1942.
[121] PIUS XII. *Mír ze spravedlnosti: výbor projevů pronesených ve válečných letech 1939-1945*. Praha: Atlas, 1947.
[122] Deníky *Hlas, Osvobozený Našinec* a *Národní obroda* o této události informovaly dokonce ve stejný den, vždy na první straně, jen s různými titulky: „Svatý Otec se neobával koncentračního tábora.“ *Hlas.* 1945, roč. 1, č. 27, s. 1; „Bílá kniha Vatikánu o marné snaze odvrátit Mussoliniho od války.“ *Osvobozený Našinec.* 1945, roč. 78, č. 23, s. 1; „Mírové snahy Sv. Otce.“ *Národní obroda*. 1945, roč. 1, č. 31, s. 1.
[123] „Dementi ‚překvapujícího objevu‘.“ *Lidová demokracie*. 1946, č. 37, s. 2.
[124] KAJPR, Adolf. „Můžeme být spokojeni?“ *Katolík*. 1946, roč. 9, č. 3, s. 2.
[125] ŠMÍD, PETRÁČEK, 2021, s. 45.
[126] FRIEDLÄNDER, 1967, s. 61.
[127] „Vatikánský deník dementuje klepy pražského listu.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 50, s. 2.
[128] „Hitler chtěl obsadit Vatikán.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 104, s. 2.

vatikánského deníku bylo připomínáno jeho odsuzování a pálení německým tiskem v roce 1940: „sice vychází a pokračuje v hájení Židů a zednářů, ale jako mluvčí západní plutokracie je postaven na pranýř! […] Ať si přičte k vlastní vině, když večer co večer celé stohy tohoto papíru hoří v ulicích Říma jako svíčky.“[129]

Plejáda samotných činů Vatikánu za války však nebyla v lidoveckém tisku příliš rozmanitá. Ještě 27. února 1948 sice *Lidová demokracie* informovala o novém filmu „Válkou proti válce“, ale ten referoval pouze o snaze Pia XII. válce zabránit a posléze o jeho pomoci všem válkou postiženým.[130] Ve vztahu s ustašovským Chorvatskem je Vatikán oceňován za svou pasivitu, totiž ne proto, že by proti tomuto státu bojoval, ale proto, že ho nepodpořil a nevyslal svého diplomatického zástupce, přestože k tomu byl druhou stranou vybízen.[131] Ohledně pomoci Židům několik zpráv vyšlo. Jednak článek „Kdo zachránil maďarské židy před úplným vyhlazením?“,[132] který v událostech roku 1944 vyzdvihuje zásluhy katolického San Salvadoru a protest nuncia v Budapešti spojuje s přímým rozkazem papeže, jednak vícero zpráv o odmítavém postoji Vatikánu k rasové politice Slovenského státu.[133] Obecně lze konstatovat, že lidovecký tisk neměl jakékoli tendence se zastávat katolických představitelů tohoto satelitu nacistického Německa, ba naopak, chválil Vatikán za odmítavá stanoviska, byť jakkoli symbolická, jako třeba to, které vystihuje podtitulek: „Úsilí Sidora, aby byl nuncius dr. S. Ritter jmenován diplomatickým zástupcem v Bratislavě, skončilo neúspěchem.“[134]

Významnou vzpruhou pro připomínání zásluh válečného Vatikánu v lidoveckém tisku bylo vydávání souvisejících publikací (knihy s opačnými závěry na toto téma vycházely již ve čtyřicátých letech). Pohoršení vzbudila kniha amerického spisovatele Leo Lehmanna *Vatikánská politika za druhé světové války*, která v Československu vyšla v roce 1947. Lidovecké *Obzory* jí přisoudily tendenčnost[135] a jako určitou protiváhu použily knihu *Katolická církev a mezinárodní řád* od Charlese Bealese, která v češtině vyšla již předchozího roku.[136]

[129] NĚMEC, Václav. „Němci o ‚Osservatore Romano‘.“ *Katolík*. 1946, roč. 9, č. 4, s. 4.
[130] KIS. „Film ‚Válkou proti válce‘.“ *Lidová demokracie*. 1948, roč. 4, č. 48, s. 4.
[131] „Vztahy mezi Vatikánem a Jugoslávií.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 28, s. 2.
[132] „Kdo zachránil maďarské židy před úplným vyhlazením?“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 46, s. 3.
[133] „Protest Svaté stolice proti rasovým opatřením.“ *Osvobozený Našinec*. 1945, roč. 78, č. 164, s.1.
[134] „Papež byl rozhořčen vpádem Němců do Polska.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 26, s. 2. Tyto odsudky ze strany Vatikánu vyplavaly na povrch především při procesu s Jozefem Tisem. Jako další příklad může posloužit tato noticka: „V Římě nemohli pochopit cestu dr. Tiso do Berlína.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 59, s. 2.
[135] „K diskusi o Vatikán.“ *Obzory*. 1947, roč, 3, č. 16, s. 205.
[136] FORMAN, Luděk. „Církev a mezinárodní řád.“ *Obzory*. 1947, roč, 3, č. 18, s. 246.

Přesto, že valná část recepce válečného Vatikánu v lidoveckém tisku byla motivována potřebou vyvrátit obvinění vznášená proti papeži, jistota o jeho bezúhonnosti byla naprosto samozřejmá. To se projevovalo i často vyjadřovaným přesvědčením, že „není třeba přinášet vždy nové a nové důkazy o tom, že sv. Otec není a nikdy nebyl ‚fašista'."[137] Obraz papežství ve válečných letech je tedy v lidoveckém tisku poměrně jednoduchý a oslavující, exkluzivní autoritu Vatikánu nic nemohlo zpochybnit, ačkoli o útocích na ni ze strany jiných listů se nemlčelo.

4.2. Rudé právo

Nejsilnější útoky na adresu Vatikánu ze strany československého tisku třetí republiky se ozývaly z Ústředního orgánu Komunistické strany Československa. Obraz válečného Vatikánu se však v *Rudém právu* budoval postupně, ačkoli již v roce 1945 nabýval jednoznačně negativních rysů. Tak jako v jiných listech i tento deník čas od času informoval o Vatikánu bez zabarvení, dokonce nezamlčel navržení Pia XII. na Nobelovu cenu míru a nijak tuto skutečnost nehodnotil,[138] ale v některých neutrálně laděných zprávách lze negativní postoj k Vatikánu vysledovat nepřímo. Typicky ve štědrovečerním čísle z roku 1946 noticku o pnutí mezi katolickou akcí a antiklerikálním italským tiskem doprovází titulek: „Papež dal novináře do klatby",[139] což lze stěží považovat za neutrální vánoční zprávu o centru katolického křesťanství.

Pro komunistický tisk Vatikán nepředstavoval zásadní téma, ale pokud se o něm zmínil v souvislosti s nějakým aktuálním tématem, velmi často daný článek doplnil o skutečnost, že se papež za války příliš nevyznamenal. Touto tezí byla doprovázena většina soudobých polemik mezi Vatikánem a komunisty, kteří ji prezentovali jako fakt široké veřejnosti již známý. Už v roce 1945 byl válečný postoj Svatého stolce na stránkách *Rudého práva* zúžen na později tak proslulé „mlčení". Článek věnovaný kritice vánočního projevu Pia XII. z roku 1945 začíná těmito slovy: „Papež Pius XII., který po celou dobu válečných zločinů nacistů buď mlčel, anebo hrál úlohu při nejmenším pochybnou, obrátil se ke světu mírovým vánočním poselstvím."[140] V říjnu roku 1946 už se *Rudé právo* uchýlilo i k této formulaci: „Je

[137] NĚMEC, Václav. „Němci o ‚Osservatore Romano'." *Katolík*. 1946, roč. 9, č. 4, s. 4.
[138] „President dr Beneš navržen pro Nobelovu cenu míru." *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 64, s. 1.
[139] „Papež dal novináře do klatby." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 296, s. 1.
[140] MAK. „Vatikán pokračuje v reakční politice." *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 194, s. 2.

známo, že Vatikán ani v nejmenším se nepřičinil o to, aby zamezil, nebo alespoň zmírnil nacistický teror.“[141]

Holá konstatování tohoto typu se mnohdy objevovala v příznačných kontextech, jež měly nejen dokazovat a podtrhovat, že se Vatikán fašismu a nacismu nepostavil, nýbrž že stál na jejich straně. Nejsilnějším a také nejčastějším argumentem pro toto tvrzení byly papežovy intervence ve prospěch poražených. V roce 1945 *Rudé právo* psalo: „Ještě nedozněly výstřely, ještě neoschla krev hitlerovských obětí a již jsou tu milosrdní ochránci poražených. ‚Izvěstije‘ vytýkají také Vatikánu, že po celou dobu běsnění nacistických zločinců nenašel slova protestu proti barbarství, a nyní volá do radia po milosrdenství a nepřipomíná odpovědnost těch, kdož zalili svět krví nevinných obětí. Pod tímto ‚praporem milosrdenství‘ snaží se dnes právě agenti německého fašismu rozvinout svou podlou činnost.“[142]

Články jako „Advokáti fašismu“[143] či „Ochránci poražených“[144] sympatie Vatikánu k poraženým ideologiím hlásaly již v názvu a v textu jej spojovaly i s režimy ve Španělsku a Argentině, a navíc dovedně spojovaly „vatikánský prapor milosrdenství“ s jakýmisi „falešnými právnickými theoriemi reakčních amerických časopisů“[145] a připravovaly ovzduší nepříliš vzdálené studené válce, v níž byla role Vatikánu zřejmější než v druhé světové válce. I proto není velkým překvapením, že *Rudé právo* často přebíralo své články ze sovětského tisku (například výše zmíněná Izvěstija nebo deník Pravda).

Jako další podezřelé příklady vatikánského milosrdenství *Rudé právo* uvádělo „ukrývání“ různých osob spjatých s poraženými režimy jako byl německý vyslanec ve Vatikánu Ernst von Weizsäcker[146] nebo ministr Mussoliniho vlády Edmondo Rossoni.[147] Nejsledovanější však byly případy, v nichž figurovaly na lavici obžalovaných církevní hodnostáři. *Rudé právo* překvapivě k diskreditaci Vatikánu nijak nevyužilo procesu s Jozefem Tisem, přestože mu pochopitelně věnovalo mnoho prostoru. Naopak, Vatikán byl komunistickým listem chválen za svůj rezervovaný postoj,[148] upozorňovalo se na to, že „ani papež nebyl autoritou pro zrádného Tisu […] papež dokonce přímo protestoval u Tisy ve věci protižidovských zákonů a

[141] „Klatba po rozsudku nad Stepincem.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 239, s. 2.
[142] „Ochránci poražených.“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 35, s. 2.
[143] MG. „Advokáti fašismu.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 11, s. 2.
[144] „Ochránci poražených.“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 35, s. 2.
[145] „Ne pomsta, ale spravedlnost.“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 36, s. 1.
[146] MG. „Advokáti fašismu.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 11, s. 2.
[147] „Vatikán schovával 3 roky italského válečného zločince.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 205, s. 2.
[148] „Vatikán lituje Tisu, ale zachovává reservu.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 285, s. 2.

deportace židů. Ani toho ovšem Tiso tehdy nedbal.“[149] a v průběhu procesu byl jako důkaz proti Tisovi čten dopis Pia XII.[150]

Až po vynesení rozsudku, když se vatikánský deník L'Osservatore Romano vyslovil v tom smyslu, že by bylo vhodné dát Tisovi milost, označili v *Rudém právu* tento návrh za podivný a o vatikánském deníku napsali, že za války „aportoval poslušně fašistickým mocipánům.“[151] Někteří představitelé Slovenského štátu jako Karol Sidor se však před soud nedostali, neboť zůstali v emigraci a nebyli vydáni. Celkem logicky byl Vatikán za jejich přechovávání kritizován, zvláště když odtud vyvíjeli aktivity pro zachování samostatného Slovenska.[152]

Pohled na proces se záhřebským arcibiskupem Alojzijem Stepinacem byl pro Vatikán mnohem jednoznačnější než proces s Tisem, a tak i jednodušší pro jeho posouzení *Rudým právem*. Svatý stolec uvalil na arcibiskupovy soudce klatbu, na což komunistický deník reagoval zmínkou o nacistických zločinech a provokativní otázkou: „proč tehdy [tj. za války] nedal Vatikán do klatby původce těchto vražd?“[153] V souvislosti s tímto procesem byla v *Rudém právu* publikována zpráva o jakýchsi za války vystěhovaných dětech se skandálním titulkem: „Jugoslávské děti v Rakousku nesmějí domů na zákrok Vatikánu.“[154] Arcibiskup Stepinac byl srovnáván s Hansem Frankem, pro kterého papež též žádal milost,[155] a podobných případů, kdy papež apeloval na shovívavost vítězů a komunisté na tom následně ilustrovali jeho fašistické tendence, bylo v *Rudém právu* za třetí republiky mnoho.[156]

V československém kontextu však byla zvláště palčivá papežova kritika odsunu Němců. Do jisté míry se tématu věnovaly obecnější komentáře o papežově „milosrdenství“ a kritice odsunu bylo věnováno i několik samostatných článků, ale celkově lze říci, že nešlo o příliš dominantní téma. Hovořil-li papež o utrpení poraženého německého národa v souvislosti se svou funkcí německého nuncia, v *Rudém právu* následovalo ironické konstatování: „Jak je vidět, papežovi leží náramně na srdci ‚utrpení' německých válečných zločinců, ‚s nimiž prožil

[149] KLIMENT, J. „Ohlas dne.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 290, s. 2.
[150] „I Vatikán považoval Tisa za Hitlerovce.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 59, s. 3.
[151] „Hlas z Říma.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 93, s. 2.
[152] „Sidor a Urban s Vatikánem útočí na ČSR.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 212, s. 3.
[153] „Klatba po rozsudku nad Stepincem.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 239, s. 2.
[154] „Jugoslávské děti v Rakousku nesmějí domů na zákrok Vatikánu.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 3, s. 1.
[155] Mělo se tak dít z toho důvodu, že se Frank ve vězení obrátil na katolickou víru. „Klatba po rozsudku nad Stepincem.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 239, s. 2.
[156] A v naprosté většině toho *Rudé právo* využívalo k diskreditaci Vatikánu, typicky na značně emotivním příkladu Friedricha Reinera: „Friedrich Reiner byl odsouzen vojenským soudem v Lublani. Věšel rukojmí, upaloval lidi za živa, organisoval popravy vlastenců a zavlékání Slovinců. Vatikán zaslal notu, aby chudák člověk Friedrich Reiner nemusil umřít. Když umíraly jugoslávské ženy a děti, když upaloval Reiner vlastence, kteří v boji za mír byli ochotni položit život, Vatikán žádnou ‚křesťanskou lásku' neprojevoval. Ale vrahové a paliči, to je ovšem něco jiného!“ WINTER, Kamil. „Ohlas dne: Starosti Vatikánu.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 207, s. 2.

mnohá léta plodné práce', jak uvádí ve svém listě."[157] Přestože na zprávy o papežově žehnání odsunovaným Němcům komunisté takto nereagovali, nepovažuji za náhodné, že jsou tyto zprávy v přímém sousedství s články o mnichovské dohodě[158] či anšlusu Rakouska.[159] Implicitně je odpor k vatikánskému postoji vyjádřen i v článku o sudetském knězi, který z kazatelny „prohlásil, že vyhánění Němců je prý nespravedlivé, a Bůh za to české lidi potrestá," neboť „Vatikán podniká zákroky, aby u nás tito nacističtí pastýři mohli zůstat."[160]

Klíčovým důkazem o papežových inklinacích k fašismu měla být jeho podpora Francovu Španělsku. Zdánlivě to s válečným obdobím nesouvisí, ale v *Rudém právu* se tvrzení o papežově mlčení dávalo do přímé souvislosti s touto podporou.[161] Její příklady byly poměrně vágní, omezovaly se na přijetí španělských diplomatů ve Vatikánu,[162] ponechání vlastních diplomatů ve Španělsku[163] a jakési osobní požehnání Francovi, které bylo dáváno do kontrastu s válečným postojem: „Španělský lid trpí jeho jhem. Papež ho svým požehnáním ještě podporuje a pomáhá dalším zločinům. […] Nenašel se žádný papež, který by odsoudil německý ukrutný nacistický režim a italské fašisty. Papež vždy dovede nalézti slova pro pronásledované v Německu a v Italii, jak to, že je nemůže nalézti pro ty, kteří bojovali ve Španělsku za svobodu, spravedlnost a demokracii?"[164]

Vlastní připomínky válečných událostí se v souvislosti s Vatikánem objevují v *Rudém právu* jen výjimečně a většinou zasahují i do předválečné doby. Nejvýraznější článek tohoto druhu pochází z března 1946 a vrací se až ke konkordátu z roku 1933, kterým dokazuje spřízněnost Vatikánu a nacistického režimu. Následně na papežských projevech z let 1939 až 1941 demonstruje, „že Vatikán zamýšlel využít fašistické invase do Sovětského svazu pro své účely a dohodl se s Hitlerem o obrácení sovětského lidu na katolictví."[165] Vrcholem článku je teze o obratu vatikánské politiky v roce 1943, kdy už byla německá porážka předvídatelná, směrem

[157] „Papež lituje Němce." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 16, s. 2.
[158] „Papež žehná odsunovaným Němcům."; ŠVERMOVÁ, Marie. „Již nikdy Mnichov." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 225, s. 1.
[159] „Papežovo požehnání německému lidu."; „Osm let od okupace Rakouska." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 60, s. 3.
[160] „Němečtí kněží šíří protistátní propagandu." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 91, s. 5.
[161] „Vatikán, který za éry Hitlera a Mussoliniho blahosklonně mlčel k nejohavnějším zločinům lidské historie, volá nyní po milosrdenství pro vinníky války; ve Vatikáně přechovávají státního tajemníka německého ministerstva zahraničí Weizsäckera jako soukromou osobu. Vatikán chrání fašistického diktátora Franca, kterého nazývá ‚mileným dítkem Svaté stolice' a prohlašuje jej nejmilovanějším mezi všemi hlavami států a udílí mu častá požehnání k jeho málo bohulibé činnosti." MG. „Advokáti fašismu." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 11, s. 2.
[162] MAK. „Francovo Španělsko je nebezpečím pro mír." *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 180, s. 3.
[163] „Čtyři Francovi věrní: Vatikán, Irsko, Portugalsko a Švýcarsko." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 289, s. 2. Je až komické, že pod touto malou zprávou se nachází noticka o zbraních ukrytých v polském klášteře a o knězi, který stál v čele organizace werwolfů: „Werwolf – kněz." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 289, s. 2.
[164] „Papež Pius XII. žehnal Francovi." *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 174, s. 1.
[165] „Vatikán usiloval o kompromisní mír s Německem." *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 52, s. 2.

k míru vstřícnému vůči Německu. Ani v této podkapitole není cílem kriticky hodnotit uveřejňované zprávy, ale v rámci analýzy druhého života válečného Vatikánu může tento článek posloužit jako ukázkový případ manipulace s fakty, neboť k uzavření míru papež nabádal ve všech svých válečných projevech.[166]

Obraz válečného Vatikánu byl v *Rudém právu* budován poměrně intenzivně a mnohdy podprahově. Nedostatečnost průrazných důkazů tento list nahrazoval tím, že fašistickou orientaci Svatého stolce prezentoval jako cosi samozřejmého, a to i pomocí vytýkacích částic, například v titulku „I Vatikán považoval Tisa za hitlerovce"[167] nebo podtitulku „Samozřejmě Vatikán".[168] V některých tématech se *Rudé právo* shodovalo s pozdější kritikou Pia XII., v jiných naopak ani zdánlivě. Například John Cornwell svou kritiku říšského konkordátu zakládá na tom, že Vatikán jím způsobil konec nacistické opozice v podobě katolické strany Centrum, a prezentuje to na příkladu bývalého kancléře Heinricha Brüninga, který s postupem Vatikánu nesouhlasil a roku 1934 před nacisty uprchl z Německa.[169] *Rudé právo* Brüninga naopak představilo jako architekta Hitlerova nástupu k moci s přátelskými vazbami na Vatikán.[170] Každopádně koncept papežova mlčení k nacistickým zločinům zde byla založen přesvědčivě.

4.3. Tisk národních socialistů a sociálních demokratů

Další dvě povolené strany české části třetí Československé republiky nelze tak jednoduše zařadit na bipolární osu „pro" Vatikán a „proti" Vatikánu, a to nejen proto, že církevní zprávy nepatřily v jejich ústředních listech *Svobodné slovo* a *Právo lidu* mezi příliš obsáhlé, ale především z toho důvodu, že se nezapojovaly do bojů mezi těmi, kdo měli na válečný Vatikán jasný názor. To se projevovalo jednak nižším počtem článků na toto téma, jednak zdánlivou neutralitou, pokud do těchto vod deníky vstoupily. Přestože tedy můžeme říci, že se na stránkách těchto deníků svébytný obraz válečného Vatikánu nevytvořil, je třeba ještě poukázat na tendence vyplývající z těch několika málo zmínek o počínání Svatého stolce za druhé světové války.

[166] Sekundární literatura však s rokem 1943 a obratem na bojišti skutečně spojuje zesílený akcent na spravedlivý mír. Viz: ŠMÍD, 2019, s. 236.
[167] „I Vatikán považoval Tisa za Hitlerovce." *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 59, s. 3.
[168] BLACK, M. L. „Plechový kancléř pro bizonii? *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 266, s. 2.
[169] CORNWELL, 2008, s. 142–148.
[170] BLACK, M. L. „Plechový kancléř pro bizonii? *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 266, s. 2.

Československá sociální demokracie v období třetí republiky postupně směřovala ke splynutí s komunistickou stranou, ke kterému došlo (dosti násilně) až po únorovém převratu v roce 1948.[171] Přestože v rámci soupeření politických stran *Právo lidu* ostře kritizovalo i komunistické politiky,[172] ještě v roce 1947 otisklo „bratrský a soudružský pozdrav"[173] KSČ sjezdu ČSSD, na kterém bylo zvoleno nové a komunistům méně přející vedení strany v čele s Bohumilem Laušmanem, který byl později komunistickým režimem pronásledován a zemřel v jeho vězení roku 1963.[174]

Svou spřízněnost s komunisty projevoval ústřední orgán ČSSD příležitostně i na poli recepce válečného Vatikánu, což je patrné na přebírání článků k tomuto tématu ze stejných zdrojů či přímo z *Rudého práva*. Článek „Ne pomsta, ale spravedlnost" vycházející ze sovětského tisku a kritizující zastánce poražených včetně Vatikánu uveřejnilo *Rudé právo* již 17. června 1945, *Právo lidu* tak učinilo 19. června dokonce s identickým titulkem.[175] Obdobně naložilo s kritikou papežova vánočního poselství z roku 1945, kterou *Rudé právo* převzalo z brazilského tisku 28. prosince.[176] *Právo lidu* tutéž zprávu otisklo s jednodenním zpožděním a s novým titulkem naznačujícím podezřívavý postoj tohoto listu k Vatikánu: „Papežská obhajoba zločinců?"[177] Více než podezřívavý je titulek „Vatikán chrání fašismus",[178] pod jehož velkými tučnými písmeny byl v prosinci 1945 zveřejněn téměř totožný obsah jako v *Rudém právu* téhož dne, ale pod méně nápadným titulkem: „Vatikán střediskem reakce".[179]

Je-li na základě výše zmíněných článků možné *Právo lidu* počítat spíše do tábora vytvářejícího negativní obraz válečného Vatikánu, u ústředního orgánu Československé strany národně socialistické lze při zběžném pohledu dojít k opačnému závěru. Přes nepříliš velký zájem o katolická témata totiž na stránkách *Svobodného slova* převažovaly články válečný Vatikán líčící pozitivně, a to jak pomocí zpráv uveřejněných i v tisku ČSL, tak i zcela nových.

Svobodné slovo otisklo známou papežovu odpověď „Nebojíme se, budeme-li posláni do koncentračního tábora" na Mussoliniho výtku, že intervenoval proti vstupu Itálie do války.[180]

---

[171] KAPLAN, Karel. *Sociální demokracie po únoru 1948*. Brno: Doplněk, 2011, s. 11.
[172] Dosti nevybíravě například ministra vnitřního obchodu Antonína Zmrhala: ŽK. „Poznámky: Demagogie, jaké není rovno." *Právo lidu*. 1946, roč.49, č. 267, s. 1.
[173] „Komunistická strana zdraví náš sjezd." *Právo lidu*. 1947, roč. 50, č. 266, s. 2.
[174] KAPLAN, 2011, s. 403.
[175] „Ne pomsta, ale spravedlnost." *Právo lidu*. 1945, roč. 48, č. 33, s. 1.
[176] „Brazilský list o papežově vánočním poselství" *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 195, s. 1.
[177] „Papežská obhajoba zločinců?" *Právo lidu*. 1945, roč. 48, č. 192, s. 1.
[178] „Vatikán chrání fašismus." *Právo lidu*. 1945, roč. 48, č. 178, s. 1.
[179] „Vatikán střediskem reakce." *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 182, s. 1.
[180] „Papež o Mussolinim." *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 28, s. 2.

Již v červnu 1945 pomocí papežova projevu národní socialisté poukazovali na antagonismus mezi Vatikánem a nacisty a za příklad použili porušování konkordátu a zavírání kněží.[181] Po jmenování Josefa Berana pražským arcibiskupem připomněli neochotu Svatého stolce obsadit za války uprázdněné arcibiskupství podle představ nacistů[182] a v souvislosti s Norimberským procesem psali o prohlášení Vatikánu, že se „nebude snažit dosáhnout omilostnění pro válečné zločince, odsouzené v Norimberku.“[183] Když pak papež žádal prostřednictvím arcibiskupa Faulhabera o milost pro Hanse Franka, *Svobodné slovo* o tom informovalo, ale nijak nepoukázalo na tento zjevný rozpor.[184]

Jisté zaváhání v pozitivním postoji k Vatikánu lze ve *Svobodném slově* vysledovat v souvislosti s Jugoslávskými záležitostmi. O procesu s arcibiskupem Stepinacem bylo referováno v zásadě neutrálně,[185] ale když žalobce obvinil i Vatikán z toho, že schvaloval nucené konverze ke katolictví, informovalo *Svobodné slovo* zprávou s titulkem „Žádný vatikánský protest“.[186] O následné roztržce mezi Vatikánem a Jugoslávií se pokoušelo psát neutrálně se zvýšenou obezřetností. Článek „Vatikánský útok na Jugoslavii“ přinášející obvinění Jugoslávie z pronásledování katolíků obsahuje tři nápadná slova „prý“ doprovázející vatikánské příklady perzekuce.[187]

[181] „Papež o nacistech.“ *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 20, s. 1.
[182] „Pražský arcibiskup jmenován.“ *Svobodné slovo*. 1946, roč. 2, č. 255, s. 2.
[183] „Papež nezakročí.“ *Svobodné slovo*. 1946, roč. 2, č. 228, s. 2.
[184] „Schacht a Fritsche z vězení: Papež žádá o milost pro H. Franka.“ 1946, roč. 2, č. 229, s. 2.
[185] „Soud se záhřebským arcibiskupem.“ 1946, roč. 2, č. 225, s. 2.
[186] „Žádný vatikánský protest.“ *Svobodné slovo*. 1946, roč. 2, č. 230, s. 1.
[187] „Vatikánský útok na Jugoslavii.“ *Svobodné slovo*. 1946, roč. 2, č. 294, s. 2.

5. Komparace

Z analýzy zkoumaných deníků vystupuje několik rozdílných obrazů válečného Vatikánu. V této kapitole logicky následuje jejich srovnání, které má za cíl prohloubit poznání těchto odlišných recepčních výstupů, uvést je do vzájemného kontextu a ve výsledku též vytvořit syntetický obraz Vatikánu za druhé světové války v československém politickém tisku třetí republiky. Než přistoupím ke komparaci samotných analýz, uvedu příklady stýkání a potýkání mezi jednotlivými periodiky, které významně přispěly k podobě výsledných obrazů válečného Vatikánu.

5.1. Vztahy mezi deníky

Recepce válečného Vatikánu v poválečném Československu nabývala největší intenzity ve chvíli, kdy se v různých denících o tomtéž tématu referovalo zcela odlišně. V takových situacích si jednotlivé listy adresně oponovali, každý na své platformě, a s každou reakcí se stupňovala naléhavost prosadit svou verzi. Ke konfliktům však docházelo i ze zcela jiných důvodů, především při politickém soupeření. Na těchto rozporech lze snadno vysledovat spřízněnost či nepřátelství zkoumaných deníků.

Mezi nejkontroverznější časopisy zkoumaného období patřily lidovecké *Obzory*, které byly trnem v oku především komunistům a jejich ministru informací Václavu Kopeckému. O pokusech vydávání týdeníku zastavit informovaly samy *Obzory* již na sklonku roku 1945[188] a o několik měsíců později poměrně rozhořčeně reagovali na další ministrův útok založený na obviněních z *Rudého práva*: „Je opravdu s podivem, že odpovědný resortní ministr může […] operovati nikoli fakty, ale pomluvami a nepřesnými údaji, které byly při meziministerském projednávání odmítnuty jako bezpodstatné.“[189] S *Obzory* však vedl polemiku i tisk národních socialistů. Přestože byl ochoten se v rámci demokratické diskuse tohoto listu před komunisty zastat, v otázkách socialismu si oponovaly.[190] Když ve svém týdeníku *Svobodný zítřek* národní socialisté zkritizovali udělení státního vyznamenání arcibiskupu Beranovi hned po prezidentu Benešovi a argumentovali i tím, že se jedná o exponenta moci, která nepřála obnovení Československa, *Obzory* článek nekompromisně zkarikovali: „Národní socialisté ze

[188] „Obzory“ *Obzory*. 1945, roč. 1, č. 15, s. 225.
[189] „Ministr informací a Obzory.“ *Obzory*. 1946, roč. 2, č. 7, s. 99.
[190] BUŠEK, Vratislav. „Socialismus není filantropie.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 14, s. 1.

Svobodného zítřku mají ovšem ke křesťanství tentýž postoj a poměr, jaký měli před časem jiní národní socialisté – např. Hitler, Goebbels nebo Rosenberg.“[191]

Přes tato ostrá slova nelze nepřátelství ČSL a ČSNS zveličovat, *Svobodné slovo* bylo ochotno ve velmi pozitivním smyslu referovat i o politické akci lidovců, jako byl sjezd jejich stranické mládeže,[192] a navíc měli společného nepřítele v KSČ. Ve *Svobodném slově* byly k vidění výmluvné titulky: „Nepravdy Rudého Práva“,[193] „Odmítáme lži komunistické propagandy“[194] či nejrůznější karikatury proti komunistům. Není bez zajímavosti, že v jednom případě bylo k tomuto účelu použito přetextování základních křesťanských modliteb, což svědčí o jejich všeobecné známosti.[195] Národní socialisté šli v kritice komunistů možná ještě dále než lidovci, samotnou mez představuje článek z července 1947 s titulkem: „Nacista + rudá hvězda = komunista.“[196]

Sociálně demokratické *Právo lidu* stálo naopak spíše na straně komunistů. Když *Svobodné slovo* informovalo o odsouzení udavače Karla Procházky titulkem: „Bývalý komunistický poslanec udavačem“,[197] zřejmě tak činilo s cílem za odboj tolik chválenou KSČ diskreditovat. Naopak *Právo lidu* s podtitulkem „Sympatický počin v zájmu socialismu“ referovalo o vylučování prospěchářů z KSČ již v roce 1945.[198] Zatímco bylo v *Rudém právu* 11. dubna 1947 *Svobodné slovo* ostře kritizováno[199] a *Lidová demokracie* ironizována,[200] *Právu lidu* se dostalo ocenění nestranného pozorovatele.[201]

Do rámce tématu této práce se však nejvíce promítly vztahy mezi komunistickým a lidoveckým tiskem. Redakce týdeníku *Obzory* byla v *Rudém právu* titulována jako: „Advokáti fašismu“[202] a mezi *Lidovou demokracií* a ústředním orgánem KSČ došlo také k několika ostrým výměnám názorů, jako příklad uvádím polemiku, jíž započal článek *Rudého práva*

[191] „SEVERA, K. „Šídlo v pytli.“ *Obzory*. 1947, roč. 3, č. 21, s. 284.
[192] „Msgre Šrámek k mladým lidovcům.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 123, s. 3.
[193] „Nepravdy Rudého Práva.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 25, s. 2.
[194] „Odmítáme lži komunistické propagandy.“ 1947, roč. 3, č. 144, s. 1.
[195] Nový text měl odrážet podobu modlitby, v jaké by se ji mohli modlit komunisté, např.: „Ústřední výbore náš, jenž jsi na Příkopech, postátni se jméno Tvé…“ Viz: NEK. „Denní kronika: návrh.“ 1947, roč. 3, č. 140, s. 4.
[196] „Nacista + rudá hvězda = komunista.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 169, s. 1.
[197] „Bývalý komunistický poslanec udavačem.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 89, s. 2.
[198] „Komunistická strana začala čistit!“ *Právo lidu*. 1945, roč. 48, č. 165, s. 1.
[199] KW. „Pro protisovětské psaní nár. soc. tisku není omluvy.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 85, s. 1.
[200] „Hlasy tisku: Tomu jistě.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 85, s. 2.
[201] „Hlasy tisku: …A pravda z nestranných úst.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 85, s. 2.
[202] Článek výmluvně charakterizující obraz válečného Vatikánu v *Rudém právu* byl posledním dějstvím déle trvajícího sporu o vánoční poselství Pia XII. z roku 1945. Začal komunistickou kritikou tohoto poselství: MAK. „Vatikán pokračuje v reakční politice.“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 194, s. 2, na které *Obzory* reagovaly článkem: „‚Pohotové‘ Rudé právo“ *Obzory*. 1946, roč. 2, č. 1, s. 3. Komunisté nato otiskli již vícekrát zmiňovaný článek s podtitulkem „Temné Obzory“: MG. „Advokáti fašismu.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 11, s. 2, na který už *Obzory* nereagovaly.

„Vatikán znovu požehnal Francovi“[203] z 20. února 1946. Díky deníkovému formátu si tato periodika odpovídala téměř bezprostředně, a tak již 22. února *Lidová demokracie* reagovala zpochybněním relevance křiklavého titulku, který neodpovídá zprávě pod ním.[204] *Rudé právo* následujícího dne v odpovědi obvinilo *Lidovou demokracii* ze lži a poukázalo na to, že titulek vychází z podtitulku převzatého ze zahraničního zdroje.[205] V poslední reakci z 24. února jakoby se lidovecký deník dal na ústup článkem „Nepochopili“, který břit polemiky otupoval s tím, že *Lidové demokracii* šlo pouze o to upozornit na bezdůvodné vyvolávání kulturního boje.[206] Následná pondělní pauza ve vydávání deníků možná napomohla tomu, že *Rudé právo* již nereagovalo.

5.2. Deníky a církev

Vztah jednotlivých periodik k Vatikánu se do značné míry promítal i na jejich postoji k domácí katolické církvi. Při sčítání lidu v roce 1950 se k římskokatolické církvi hlásilo 76,42 % obyvatelstva,[207] žádná z politických stran tedy nemohla církevní dění zcela ignorovat ani být a priori nepřátelská vůči církvi či křesťanství jako celku (alespoň oficiálně ne). Přesto míra zájmu o církevní témata není u všech zkoumaných listů stejná.

Nijak překvapivě v této oblasti vévodí tisk ČSL. Nejintenzivněji z tehdejších politických novin se zabývá aktuálními tématy katolické církve, a to jak politickými, jako bylo rušení zasvěcených svátků[208] nebo jednotné školství,[209] tak duchovními (např. informace o poutích).[210] Významnou složkou jeho zpráv o církvi byly připomínky jejích válečných zásluh,[211] ale pochopitelně nebyla válečná historie jediným církevním tématem, a to ani v oblasti Vatikánu, spíše se informovalo i o marginálních záležitostech. Některé noticky věnované Svatému stolci působí až groteskně jako informace o speciálním požehnání papeže kanadským paterčatům[212] či jeho svatební dar princezně Alžbětě v podobě dvanácti

[203] „Vatikán znovu požehnal Francovi.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 43, s. 1.
[204] B. „Denní zprávy: Jak se referuje.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 45, s. 3.
[205] MG „Denní zprávy: Lidová demokracie.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 46, s. 5.
[206] „Denní zprávy: Nepochopili.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č.
[207] PEHR, Michal. Politický katolicismus v poválečné době (1945–1948). In: PEHR, Michal, Petr FIALA et al. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 329.
[208] POŠTMISTR, P. „Poznámky dne: Ušetříme zrušením svátků?“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 195, s. 5.
[209] BLUDOVSKÝ, Fr. „Jednotná škola.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 76, s. 1.
[210] „Kam dnes a zítra: Svatoprokopská pouť na Sázavě.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 138, s. 4.
[211] K tomu podrobněji viz: MAŘÍK, 2023.
[212] „Papežské požehnání kanadským paterčatům.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 2, s. 2.

polévkových mís z drážďanského porcelánu.[213] Podobné případy nevšedního zájmu o Vatikán dokládají katolickou orientaci lidoveckého tisku.

Oproti tomu *Svobodné slovo* se orientovalo evangelicky a lze to doložit na mnoha příkladech. Jednak četným informováním o dění v nekatolických církvích,[214] jednak analytičtějšími články odkazujícími k protestantským tradicím, jež byly čile spojovány se socialismem: „Všechny naše socialistické strany, z nich pak především čs. strana národně socialistická, mají ve svých řadách naše evangelíky. […] Všichni naši socialisté se dovolávají Štítného, Chelčického, celé doby husitské.“[215] V tomto směru bylo pro *Svobodné slovo* též typické velmi časté odkazování k osobnostem prezidentů Masaryka[216] a Beneše.[217]

Na druhou stranu národní socialisté informovali i o záležitostech katolické církve, především o jmenování biskupů (s arcibiskupem Beranem dokonce podnikli rozhovor),[218] jejich aktivitách a občas věnovali i krátké zprávy Vatikánu.[219] Většina takového obsahu byla církvi přátelsky nakloněna, mnohdy i skrze připomínání jejích válečných obětí.[220] K tomu se však uchylovalo i *Rudé právo*, jež nápadně rozdělovalo klérus na dvě „třídy“. V listopadu 1945 napsalo: „Většina nižších kněží sympatisovala s národně osvobozeneckým bojem na rozdíl od většiny vyššího kněžstva, která mu nebyla přátelsky nakloněna a která zůstala buď nečinna, nebo stála při okupantovi.“[221]

Mezi oběťmi nacismu komunistický ministr vnitra sice vedle Vladislava Vančury jmenoval i kanovníka Bořka Dohalského,[222] ostatně stejně jako *Svobodné slovo* o necelé dva měsíce později,[223] ale papeže *Rudé právo* nikdy neocenilo. Oba listy podaly zprávu o jmenování nových kardinálů, ale *Rudé právo* ji doprovodilo skeptickou poznámkou o tom, že se tím „mezinárodní okruh papežské politiky značně rozšíří,“[224] zatímco ve *Svobodném slově*

[213] „Papežův dar princezně Alžbětě.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 261, s. 2. Nutno dodat, že stejná zpráva se objevila i ve *Svobodném slově*, redaktoři zřejmě usoudili, že o podobné zprávy je všeobecný zájem, což vypovídá o tehdejší pozici Vatikánu ve světě: „Svatební dar papeže princezně.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 265, s. 3.
[214] Nejvyšší představitelé národních socialistů se tohoto dění mnohdy i sami účastnili: „Devátý synod skončen, blahopřání předsedy sněmovny J. Davida.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 15, s. 3. Mnoho článků bylo též věnováno Československé církvi husitské: „Patriarcha Kovář doktorem chicagské univerzity.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 140, s. 3.
[215] BULÁNEK, Fr. D. „Ježíš – ne Ježíšek.“ *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 191, s. 3.
[216] „Důsledně všude: Ježíš, ne Caesar.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 215, s. 1.
[217] DRTINA, Prokop. „Apoštol demokracie.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 123, s. 1.
[218] KAŠÁK, Karel. „Pražský arcibiskup o naší informační službě.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 62, s. 3.
[219] „Papež k americkým poslancům.“ *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 237, s. 2.
[220] „Vzpomínka na lidického faráře Štemberku.“ *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 27, s. 3.
[221] „Stát a církev.“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 167, s. 2.
[222] NOSEK, V. „Vyčistíme republiku od nacistů a zrádců!“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 48, s. 1.
[223] „Díkůvzdání v českém Assisi.“ *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 93, s. 3.
[224] MAK. „Vatikán pokračuje v reakční politice.“ *Rudé právo*. 1945, roč. 25, č. 194, s. 2.

interpretovali jmenování čínského kardinála jako „důkaz, že katolická církev je daleka představ rasismu.“[225] A právě v interpretačních odlišnostech tkví rozdíl mezi těmito dvěma deníky v přístupu k církvi. *Lidovou demokracii* od nich dělil především kvantitativní nepoměr, přestože i *Rudé právo* občas otisklo malou neutrální zprávu z prostředí Vatikánu.[226]

5.3. Deníky a Vatikán

Největší rozdíl v hodnocení válečného Vatikánu byl mezi tiskem KSČ a ČSL. Jak již bylo popsáno, jejich vztahy byly napjaté a postoj k Vatikánu byl hlavním zdrojem neshod v přístupu k církvi. V *Lidové demokracii* velmi často zaznívalo tvrzení o existenci soustavné propagandy proti papeži, ale na rozdíl od vysloveně katolického tisku[227] o tom většinou psala až druhotně. Např. zpráva o audienci italského prezidenta obsahuje v předposledním odstavci tyto řádky: „Státní sekretariát Vatikánu sleduje velmi pozorně všechny zprávy, které vysílá moskevský rozhlas a s ním spřátelená zpravodajská střediska. Přejde málokdy týden, aniž by oficiální orgán Osservatore Romano nedementoval nějakou právu.“[228]

Obvinění proti papeži tedy pocházela většinou ze Sovětského svazu, ovšem v rámci prosovětské politiky poválečného Československa se tisk ČSL snažil spíše naznačit, že se nejedná o spor politický, nýbrž náboženský,[229] či dokonce že se rýsují cesty k usmíření Vatikánu a SSSR.[230] O intenzitě sovětských útoků však vypovídá i to, že se o nich papež zmínil ve svém vánočním projevu roku 1947[231] a nakonec i *Lidová demokracie* tuto propagandu pojmenovala v titulku: „Papež odmítá útoky na církev“, byť sám papež ve svém projevu nejmenoval autora těchto „vylhaných pomluv“ a mluvil o nich ve zvratném pasivu: „O církvi bylo rozhlašováno a stále se ještě rozhlašuje mnoho nepravd, zvláště mezi pracující třídou.“[232]

Ochrana poražených

Základní nastavení těchto listů je tedy zřejmé, ale některá témata jsou hodna zvláštního srovnání. Prvně je to skutečnost, že se Vatikán zastával poražených z druhé světové války.

[225] „Čínan katolickým kardinálem.“ *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 192, s. 3.
[226] „Denní zprávy: Osobní list svatého Otce.“ *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 93, s. 3.
[227] JA. „Přestaňte s útoky na Svatého Otce!“ *Katolík*. 1946, roč. 9, č. 5, s. 3.
[228] SPRIGGE, Cecil. „Italský presiden de Nicola návštěvou u Pia XII.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 182, s. 3.
[229] „Vatikán o vztazích se Sovětským svazem.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 203, s. 2.
[230] „Modus vivendi mezi SSSR a Vatikánem?“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 21, s. 1.
[231] „Papež volá po míru založeném na betlémském poselství.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 299, s. 2.
[232] „Papež odmítá útoky na církev.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 225, s. 2.

Rudé právo s oblibou uveřejňovalo mnoho papežských intervencí ve prospěch odsouzených, aby tak ukázalo, že je na jejich straně. *Lidová demokracie* se nebránila zveřejnění těchto aktů, ale doprovázela je patřičnou propapežskou interpretací.

Zřetelně je to vidět na případu Artura Greisera, nacistického guvernéra Gdaňsku, který byl popraven v roce 1946. Komunisté i lidovci informovali o jeho popravě i telegramu, ve kterém Vatikán psal: „K trestu smrti odsouzený Artur Greiser požádal telegraficky Svatého otce, aby mu zachránil život. Jmenovaný byl jedním z největších nepřátel církve v Poznaňsku, jehož byl guvernérem. Přesto papež, následuje příkladu Krista Pána, který se na kříži modlil za své katy, přijímá prosbu odsouzeného a žádá povolané úřady o milost pro něho.“[233] *Rudé právo* k tomu dodalo: „sám papež k údivu celého světa intervenoval ve prospěch nacistického gauleitera.“[234] Po následné kritice tvrdící, že papež „zasáhl v duchu příznivém fašismu“, se k aféře vyjádřil *L'Osservatore Romano* a jeho slova otiskla i *Lidová demokracie*: „Greiser požádal papeže, aby zakročil v jeho prospěch. […] Výrazy v papežské odpovědi, která byla uveřejněna, jsou čistě náboženské povahy a papežova odpověď jasně odsuzuje Greiserovu činnost v t. zv. vartské župě.“[235]

Nesmírně zajímavý je případ německého katolického politika Franze von Papena, protože do opozice vůči komunistům se nepřímo zapojilo i *Svobodné slovo*. Papen byl souzen v hlavním Norimberském procesu, ale byl jím osvobozen, přesto o něm *Rudé právo* psalo jako o „diplomatickém gangsteru“, jehož obhajobou skrze kardinála Faulhabera se Vatikán staví na stranu fašismu.[236] *Svobodné slovo* sice o Papenovi soudilo velmi podobně, ale zároveň pranýřovalo jeho pokrytectví, které spatřovalo v jeho náboženské praxi stojící na opačné straně k jeho činům, které katolicismus poškozovaly.[237]

Tisk ČSL však nešel v ochraně poražených tak daleko jako Vatikán, ani tehdejší československý katolický tisk. Typicky v otázce odsunu Němců časopis *Katolík* místy zaujímal přímo odmítavé stanovisko k odsunu,[238] zatímco týdeník *Obzory* zůstal pouze u odsuzování excesů odsun provázejících,[239] a dokonce bojoval za to, aby zásluha za prosazení odsunu připadla Šrámkově exilové vládě.[240] Když o papeži a Němcích v *Právu lidu* napsali:

[233] „Bývalý guvernér Gdanska popraven.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 165, s. 3.
[234] „Artur Greiser popraven.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 167, s. 3.
[235] SPRIGGE, Cecil. „Italský presiden de Nicola návštěvou u Pia XII.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 182, s. 3.
[236] MG. „Advokáti fašismu.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 11, s. 2.
[237] „V Norimberku o Rakousku.“ *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 170, s. 1.
[238] ZBOŘIL, Stanislav. „Pane Bože, potrestej Čechy.“ *Katolík*. 1946, roč. 9, č. 7, s. 7; CK. „Z domova a ze světa: Jsme i my rasisty?“ *Katolík*. 1946, roč. 9, č. 3, s. 4.
[239] BA, Mr. „Z dopisů redakci: Vážení pánové.“ *Obzory*. 1945, roč. 1, č. 12, s. 186.
[240] „Legendy a volby.“ *Obzory*. 1946, roč. 2, č. 10, s. 145.

„Papež již za ně oroduje, když páchali zvěrstva, nikdy se neozval, aby je odsoudil, držel palec jak Mussolinimu, tak Hitlerovi a nyní má strach, aby jim nebylo ukřivděno a tak, až vyženete všechny Němce, tak za nimi pošlete také všechny papežence," *Lidová demokracie* tento úryvek přetiskla a pouze se mu vysmála, ale papežovo „orodování" nenapodobila.[241]

Španělsko, Jugoslávie a Slovensko

V kontextu poválečné recepce válečného Vatikánu byl zásadní postoj Svatého stolce k výše jmenovaným státům, kterým jsem jistou pozornost věnoval už v analýzách z předchozí kapitoly. Ani ne tak proto, že by šlo o hlavní součást válečné historie Vatikánu, ale po válce byl Vatikán v tisku spojován s osobnostmi generála Franka, arcibiskupa Stepinace a prezidenta Tisa. Afér s těmito státy navíc *Rudé právo* využívalo k vytvoření dojmu, že Vatikán je především politický hráč sledující své vlastní, potažmo kapitalistické, zájmy,[242] což je jeden z hlavních rozdílů oproti lidoveckému tisku, který Vatikán prezentoval jako duchovní autoritu a proti jeho zatahování do politiky i protestoval: „Je jistě velkou předností moderního papežství, že nedělá světskou mocenskou politiku a že zaměřuje všechno svoje úsilí na politiku duchovní. […] pohanští nacisté prohlašovali papeže za ‚spojence židozednářů a bolševiků'. Chtěli ho patrně tímto barbarským způsobem donutit, aby zasahoval do denní politiky a nehleděl si záležitosti víry a mravů. […] Jsme-li nyní svědky nových útoků na papeže, je to jenom zase proto, že papež nezasahuje do denní běžné politiky hospodářské a mocenské, nýbrž neústupně trvá na tom, aby byly dodržovány v životě zásady křesťanské."[243]

Španělsko za druhé světové války sice oficiálně zůstávalo neutrální, ale po válce bylo všeobecně vnímáno jako poslední ostrov fašismu v Evropě a spojenec Hitlera. Veškerá spojování Svatého stolce s Frankovým Španělskem tedy zasahuje do druhého života válečného Vatikánu. O intenzivní protipapežské kampani *Rudého práva* na toto téma už bylo výše pojednáno a platí pro ni především naprosto nekompromisně záporný postoj k Frankovu režimu spojený s odporem ke komukoli, kdo tento postoj nesdílí. Odsouzení Frankova Španělska však bylo společné všem zkoumaným listům. *Svobodné slovo* tehdejší naladění vyjádřilo článkem „Franco připravoval vstup do války",[244] ale na rozdíl od *Rudého práva* nespojovalo tento režim s Vatikánem, dokonce upozornilo na to, že církev v případě povstání nestojí plně za Frankem, ale preferuje nastolení monarchie.[245]

---

[241] „Denní zprávy: Nějaký rozdíl tady přece jenom bude." *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 42, s. 3.
[242] „Němci vítají angloamerický plán na zvýšení výroby: Osa Truman–Pius XII. vede Poruřím." *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 203, s. 1.
[243] „O papežské politice." *Obzory*. 1946, roč. 2, č. 12, s. 179.
[244] „Franco připravoval vstup do války." *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 41, s. 2.
[245] „Povstání ve Španělsku?" *Svobodné slovo*. 1945, roč. 1, č. 135, s. 1.

Ani *Lidová demokracie* nenabourávala všeobecný soud nad Frankovou diktaturou, o to více však upozorňovala na účast katolíků v boji proti ní. Proto otiskla slova jednoho republikánského ministra, který byl sám katolík, z roku 1938: „Je zde dvojí druh katolíků; jedni jsou konservativci, bojící se novot, druzí věří a přejí si vývoj věcí sociálních v duchu demokracie a papežských sociálních encyklik.“[246] Ti druzí pochopitelně měli stát proti Frankovi. Lidovecké *Obzory* šly ještě o něco dál, když psaly o výsleších církevních hodnostářů falangistickou policií, a byť nezpochybňovaly Frankovu orientaci na Německo, odmítaly totéž připustit pro španělskou církev či posléze Vatikán: „Politika španělských církevních kruhů, jakkoliv se stýkala s oficiální falangistickou politikou ve svém odporu proti pronikání komunistického Ruska do Evropy, lišila se nicméně od oficiální Francovy politiky tím, že nesnášela hrubou sílu nacistické totality. Její představitelé nenacházeli ve španělských církevních kruzích vlídného přijetí, jak je nacházeli v oficiálních politických místech Španělska.“[247]

Proces, který vedla komunistická vláda Jugoslávie proti arcibiskupu Stepinacovi, byl významným tématem z oblasti Vatikánu především pro *Rudé právo*, které na něm prezentovalo podíl katolické církve na ustašovských zločinech v osobách kněží jako byl velitel tábora Jasenovac Miroslav Filipovič.[248] Oproti tomu lidovecký tisk o procesu informoval prostřednictvím vatikánských reakcí: „Tisková a rozhlasová kampaň, vedená proti záhřebskému arcibiskupovi, se stále stupňuje. Některým listům bylo zakázáno nejen protestovati, ale dokonce i psáti o činnosti Msgra Štepinace pro záchranu židů, pravoslavných Srbů a také komunistů, kteří dnes zaujímají důležitá postavení ve vládě a ve státní správě.“[249]

Po vynesení rozsudku *Rudé právo* odsoudilo klatbu uvalenou papežem na arcibiskupovy soudce a také způsob „psaní některých krajinských listů čs. strany lidové, jež použily procesu se zrádcem Stepincem k neodpovědným útokům proti spojenecké Jugoslavii.“[250] *Lidová demokracie* se k procesu ještě vrátila o několik měsíců později, když popisovala „Vztahy mezi Vatikánem a Jugoslavií.“ V tomto článku byl Svatý stolec chválen za svůj zdrženlivý postoj k ustašovskému státu, zatímco poválečná Jugoslávie byla nepřímo kritizována za neochotu přijmout vatikánského nuncia.[251] Proces byl zmíněn jako příklad napjatosti vzájemných vztahů, ale je zajímavé, že se lidovecký deník zdráhal otevřeně kritizovat

[246] R. „V soumraku Francova režimu vzpomínáme jeho vzniku.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 5, s. 2.
[247] X. Y. Z. „Španělsko a Velká Británie za války.“ *Obzory*. 1947, roč. 3, č. 3, s. 43.
[248] „Proces se záhřebským arcibiskupem.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 228, s. 1.
[249] „Vatikán a proces s Msgrem Štepinacem.“ *Lidová demokracie*. 1946, roč. 2, č. 232, s. 3.
[250] „Klatba po rozsudku nad Stepincem.“ *Rudé právo*. 1946, roč. 26, č. 239, s. 2.
[251] „Vztahy mezi Vatikánem a Jugoslavií.“ *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 28, s. 2.

Jugoslávii, byť by se tak dělo na ochranu Svatého stolce. Z tohoto srovnání tedy vyplývá, že komunistický tisk měl výhodu méně se zdráhajícího aktéra, což v konfliktu uměl využít.

Jak v případě Jugoslávie tak i Španělska panovala ve zkoumaných denících jistá shoda v postoji k daným státům a rozdíl byl v hodnocení vatikánského postoje, který se československému dosti vzdaloval (vůči Jugoslávii zdrženlivý, vůči Španělsku shovívavý). V případě Slovenska komparace vede k překvapivému výsledku, že shoda se neomezovala jen na odsouzení Slovenského státu, ale i na vhodnosti vatikánského postoje. 11. března 1947 informovaly o dopise Karola Sidora, ve kterém tvrdil, že „v italských a vatikánských kruzích nemohou pochopit, že Tiso mohl jet do Berlína jednat s Hitlerem a dát Slovensko pod Hitlerovu ochranu," jak *Rudé právo*,[252] tak *Lidová demokracie*.[253]

Svobodné slovo referovalo v této souvislosti například o tom, že Tiso žádal papeže o svolení stát se prezidentem, ale funkce se ujal, přestože z Vatikánu žádná odpověď nedošla.[254] Poté, co byl vykonán rozsudek, národní socialisté v článku „Cizina o rozsudku nad Tisem" z 19. dubna 1947 upozornili na to, že Vatikánský deník *L'Osservatore Romano* celý proces „považoval od samého začátku za vnitřní záležitost Československa a neskrýval, že Svatá stolice několikrát v minulosti projevila Tisovi nesouhlas s některými body jeho politiky."[255] Přesto hned následující den *Rudé právo* zkritizovalo papežský deník za návrh, aby byla Tisovi udělena milost.[256] Lidovecký tisk vatikánský postoj pochopitelně nekritizoval, ale ani se k němu nepřidal, pouze dal prostor vatikánskému komentáři: „Ať už poprava byla spravedlivým potrestáním zločinu, jak tvrdí jedna strana, či politickou mstou, jak říká strana druhá, je jistá jedna věc: milost Tisovi by byla mohla velmi přispěti k utužení duchovní jednoty mezi Čechy a Slováky."[257]

6. Závěr

Uvedená analýza recepce válečného Vatikánu poukazuje na mnoho neshod v hodnocení Vatikánu a některých historických událostí (např. otázka odsunu Němců, Slovenského státu,

[252] „I Vatikán považoval Tisa za Hitlerovce." *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 59, s. 3.
[253] „V Římě nemohli pochopit cestu dr. Tiso do Berlína." *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 59, s. 2. V obou denících se nachází skutečně totožná formulace, již cituji v hlavním textu.
[254] „Tiso pouze tichým Slovákem." *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 5, s. 2.
[255] „Cizina o rozsudku nad Tisem." *Svobodné slovo*. 1947, roč. 3, č. 90, s. 2.
[256] „Hlas z Říma." *Rudé právo*. 1947, roč. 27, č. 93, s. 2.
[257] „Osservatore Romano o vykonání rozsudku nad dr. Jozefem Tisem." *Lidová demokracie*. 1947, roč. 3, č. 104, s. 2.

Frankova Španělska ad.), jež přetrvávají do jisté míry dodnes. Poválečný obraz Vatikánu je zajímavý právě svou nejednotností a dovoluji si poznamenat, že podle mě je zajímavější než samotný „první život" válečného Vatikánu.

Období, ve kterém jsem tento obraz sledoval, bylo značně konfliktní, ale na povrchu předstíralo jednotu (typicky orgánem Národní fronty) udržovanou všemi respektovanou nedotknutelností záležitostí jako spojenectví se Sovětským svazem či vhodnost odsunu Němců. Hodnocení Vatikánu mezi nedotknutelná témata nepatřilo, a tak se na stranách tisku rozhořela bujná interpretační válka. Skutečně lze říci, že nešlo o boj silnějších informací, obě strany přinášely často vágní prohlášení a fráze, šlo o boj interpretací, o správný výklad těch informací, jež nemohla druhá strana jednoduše popřít. Nakonec i díky politickému vítězství komunistů v únoru 1948 zvítězila interpretace o fašistickém papeži, jež má stále silné kořeny i v české společnosti.

Právě tento souboj výkladů byl předmětem zájmu této práce, nikoli relevance informací, jež deníky přinášely. Kdyby nějaký badatel chtěl zkoumat informační stránku tohoto boje o výklad válečného Vatikánu a vyvracet či potvrzovat jednotlivá tvrzení té či oné strany, měl by se vzhledem k tomu, že informační složku svých článků československé listy často čerpaly ze zahraničního tisku, soustředit spíše na vatikánský list *Osservatore Romano* a sovětské listy, a nakonec by se zařadil do řady těch, kdo zkoumají jeho „první život".

Ale přiznám se, že považuji za trochu hloupé tuto skupinu rozšiřovat. Nikdo seriózní již netvrdí, že by Pius XII. byl Hitlerovým papežem, ale věc zůstává aktuální kvůli tomu, že to kdysi někdo tvrdil a že stále probíhá proces Piova blahořečení – v obou případech se jedná o problematiku jeho odkazu. Právě jeho odkaz zkoumala i tato práce.

Odpovědi na výzkumné otázky položené v úvodu analýza poskytuje. Ze zákonitostí popsané recepce bych chtěl vyzdvihnout hlavně ten fakt, že nejvýraznější deníky (*Lidová demokracie* a *Rudé právo*) měly názor na Vatikán jasně daný svou ideologií a válečné události týkající se Vatikánu vybíraly tak, aby byly v souladu s tímto názorem. Proto v lidoveckém tisku nápadně chybí papežova kritika odsunu Němců, protože šlo o politiku i lidové strany, naopak komunisté nepsali o zásluhách Vatikánu, ale pouze o těch aktech Svaté stolice, jež mohli využít k její diskreditaci, ať už postavené na zastávání se válečných zločinců či na případném mlčení za války.

Jestliže jsem v úvodu upozornil na kontroverzní interview papeže Františka, ve kterém řekl, že by Ukrajina měla vyvěsit bílou vlajku, rád bych v závěru vyzdvihl rozhovor papeže Pia XI.

s francouzským vyslancem, který otiskl lidovecký deník *Hlas* v roce 1945. Papež v něm komentoval Mnichovskou dohodu v tom smyslu, že ničemu nepomůže, neboť se nejedná o spravedlivý mír.[258] Kromě jiného se tato práce dotýká problému, jakým způsobem se má Svatý stolec stavět k politickým událostem světa. Zpočátku bývají rozhodnutí papežů velmi kritizována, po čase se však mnohdy ukážou jako prozíravá. V případě postojů Pia XII. k nacismu a ke komunismu, které byly hlavními motory recepce válečného Vatikánu, je tomu myslím podobně.

7. Seznam pramenů a literatury

[258] „Vatikán a Československo.“ *Hlas*. Moravská Ostrava: Krajská organisace československé strany lidové, 1945, roč. 1, č. 107, s. 1

Prameny

Rudé právo. Praha: Ústřední výbor Komunistické strany Československa, 1920–1995. Ročníky 25–28. Dostupné z: Rudé právo | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Svobodné slovo. Praha: Melantrich, 1945–1996. Ročníky 1–4.

Právo lidu. Praha: Československá sociální demokracie, 1893–1948. Ročníky 48–51.

Lidová demokracie. Praha: Nakladatelství Lidová demokracie, 1945–1994. Ročníky 1–4. Dostupné z: Lidová demokracie | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Hlas. Moravská Ostrava: Krajská organisace ČSL, 1945–1948. Ročník 1. Dostupné z: Hlas | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Národní obroda. Brno: Československá strana lidová, 1945–1948. Ročník 1. Dostupné z: Národní obroda | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Osvobozený Našinec. Olomouc, 1945–1948. Ročník 78. Dostupné z: Osvobozený Našinec | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Katolík. Praha: Svatováclavská liga, 1936–1948. Ročníky 8–11. Dostupné z: Katolík | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Obzory. Praha: Lidová demokracie, 1945–1948. Ročníky 1–4. Dostupné z: Obzory | Národní digitální knihovna | Digitální knihovna Kramerius (ndk.cz).

Sekundární literatura

BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-311-0.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3.

BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008. ISBN 978-80-86907-60-4.

BLET, Pierre. *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-082-9.

BYSTROV, Vladimír. *Svobodná nesvoboda: některé příklady postupující komunizace a sovětizace mediální krajiny v Československu a snah komunistů umlčet český nekomunistický a církevní tisk v letech 1945–1948*. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky, 2006. ISBN 80-903757-0-7.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/Art, 2008. ISBN 978-80-7381-311-6.

FRIEDLÄNDER, Saul. *Pius XII. a třetí říše*. Praha: Svoboda, 1967.

GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-54-1.

HALAS, František Xaver. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-313-4.

HOCHHUTH, Rolf. *Náměstek*. Praha: Orbis, 1966.

HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 343–359. ISBN 978-80-7422-309-9.

ICKX, Johan. *Odtajněné archivy Vatikánu: papež Pius XII. a Židé*. Praha: Universum, 2022. ISBN 978-80-242-8367-8.

KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0655-0.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce.* Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-193-0.

KAPLAN, Karel. *Sociální demokracie po únoru 1948*. Brno: Doplněk, 2011. ISBN 978-80-7239-255-1.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.

KOURA, Petr. *Druhý život protektorátu Čechy a Morava: Lidice, pomníky, hrdinové: příspěvek k české vzpomínkové kultuře.* Praha: Pulchra, 2019. ISBN 978-80-7564-041-3.

MAŘÍK, Ondřej. *Druhý život církevního protinacistického odboje v katolicky orientovaném tisku třetí Československé republiky*. Praha: 2023. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu.

PADEVĚT, Jiří. *Kronika třetí republiky*. Praha: Academia, 2023. ISBN 978-80-200-3424-3.

PEHR, Michal. *Katolická církev v Československu 1945–1948. Katolíci mezi nacismem a komunismem: Lenin či Kristus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2023. ISBN 978-80-7325-564-0.

PEHR, Michal. Politický katolicismus v poválečné době (1945–1948). In: PEHR, Michal, Petr FIALA et al. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-155-0.

PIUS XII. *Mír ze spravedlnosti: výbor projevů pronesených ve válečných letech 1939-1945*. Praha: Atlas, 1947.

RIEBLING, Mark. Cirkev špiónov: pápežova tajná vojna proti Hitlerovi. Bratislava: Don Bosco, 2019. ISBN 978-80-8074-423-6.

ROTTOVÁ, Tereza. Svobodné slovo 1945-1948: ústřední orgán Československé strany národně socialistické. Praha, 2010. 145 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií.

ŠEBEK, Jaroslav. České země a Vatikán po roce 1918 (1918–2013). In: ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2638-5.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922–1945*. Praha: Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-523-8.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923–1945*. Praha: Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-668-6.

ŠMÍD, Marek, Tomáš PETRÁČEK. *Vatikán a druhá světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021. ISBN 978-80-7325-518-3.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha: Triton, 2022. ISBN 978-80-7684-120-8.

THOMAS, Gordon. *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*. Praha: Knižní klub, 2013. ISBN 978-80-242-4062-6.

TRAPL, Miloš. „Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové. In: MAREK, Pavel. *„Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové: sborník prací z mezinárodní vědecké konference k 90. výročí založení strany (1919–2009)*. Olomouc: Centrum dějin křesťanské politiky na katedře filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v nakl. Gloria Rosice, 2009. ISBN 978-80-86760-31-5.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále: církev zkoušená 1945–začátek 1950*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-891-7.

VAŠKO, Václav. *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.* Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-000-1.

WALTER, Otto. *Pius XII.: život a osobnost*. Praha: Akord, 1947.

ZIERIS, Karel František. *Nové základy českého periodického tisku*. Praha: Orbis, 1947.

Internetové zdroje

Vatikán otevřel archivy z doby papeže Pia XII., historici chtějí bádat o éře nacismu. In: *Aktuálně.cz*. Praha: Economia, 2.3. 2020 11:41 [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: Vatikán otevřel archivy z doby papeže Pia XII., historici chtějí bádat o éře nacismu - Aktuálně.cz (aktualne.cz).

ŠULC, Dušan: Papež Pius XII. za války Židům pomáhal, vyplývá ze studia odtajněných dokumentů. In: *ČT 24*, 2022. [online] [cit. 2024–10–6]. Dostupné z: Papež Pius XII. za války Židům pomáhal, vyplývá ze studia odtajněných dokumentů — ČT24 — Česká televize (ceskatelevize.cz).

VALA, Adam: Vatikán přiznává spoluvinu na holokaustu. Také odhalil tajné plány na spásu desetitisíců Židů. In: *Prima zoom*. 16.3. 2023. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: Vatikán přiznává spoluvinu na holokaustu. Také odhalil tajné plány na spásu desetitisíců Židů - Prima Zoom (iprima.cz).

Měli by mít odvahu vyvěsit bílou vlajku, řekl papež o Ukrajině. In: *Seznam zprávy*. 9.3. 2024. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: Měli by mít odvahu vyvěsit bílou vlajku, řekl papež o Ukrajině - Seznam Zprávy (seznamzpravy.cz).

TMBK: Ukrajina by měla vyvěsit bílou vlajku, řekl papež. Teď má průšvih. In: *Seznam zprávy*. 11.3. 2024. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: TMBK: Ukrajina by měla vyvěsit bílou vlajku, řekl papež. Teď má průšvih - Seznam Zprávy (seznamzpravy.cz).

MICHÁLEK, Matyáš, ŠUMNÝ, Jiří. Kyjev se prudce ohradil proti slovům papeže o bílé vlajce, připomněl historii. In: *Seznam zprávy*. 10.3. 2024. [cit. 2024-08-05]. Dostupné z: Kyjev se prudce ohradil proti slovům papeže o bílé vlajce, připomněl historii - Seznam Zprávy (seznamzpravy.cz).

RYCHLAK, Ronald J. *Cornwell's errors: reviewing Hitler's pope*. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Hitler, Pope Pius XII, Jews, Catholics, Truth (olemiss.edu).

RMA: Velšský evangelík zřejmě definitivně očistil „Hitlerova papeže". In: *Český rozhlas*, 2013. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Velšský evangelík zřejmě definitivně očistil „Hitlerova papeže" | Témata (rozhlas.cz).

JANDOUREK, Jan: Byl Pius XII. opravdu Hitlerův papež? In: *Idnes.cz*, 2008. [online] [cit. 2024–06–11]. Dostupné z: Byl Pius XII. opravdu Hitlerův papež? - iDNES.cz

Třetí Československá republika. In: *Wikipedia*. [online] [cit. 2024–07–24]. Dostupné z: Třetí Československá republika – Wikipedie (wikipedia.org).

Třetí republika [film]. Režie: ČECH, Přemysl. Česko, 2018. Dostupné z: Třetí republika - iVysílání | Česká televize (ceskatelevize.cz).